

Geliş Tarihi : 25.01.2021
Kabul Tarihi: 17.12.2021

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXI/43 (2021-Güz/Autumn), ss. 541-580.

Araştırma Makalesi / Research Article

19. YÜZYILDAN BALKAN SAVAŞLARINA MAKEDONYA'DA SALGIN HASTALIKLAR*

Özlem Makbule TAŞKIRAN**

Öz

Yüzyıllardır toplumları olumsuz etkileyen salgın hastalıklar, sıklıkla ölüm gibi ciddi sonuçlara sebep olmuştur. Bu durumdan Osmanlı Devleti de nasibini almıştır. 19. yüzyıldan Balkan Savaşlarına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti Rumeli sınırlarındaki Makedonya'da başta kolera olmak üzere, veba, çiçek hastalığı gibi salgınlarla mücadele etmiştir. Belediyeler burada hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla birtakım önlemler alırken zaman zaman halkın hijyenini sağlamakta yetersiz kalmışlardır. Bu nedenle de bölgede dönemsel olarak birçok salgın ile karşılaşmıştır. Çalışmanın amacı Makedonya'daki salgın hastalıkları mümkün olduğu ölçüde tespit etmek ve salgınlara ilişkin çıkarımlar yapmaktır. Çalışmada ana kaynak olarak Osmanlı arşiv belgeleri, Türk ve Yabancı süreli yayınlarından yararlanılmıştır. Bu kaynakların yanı sıra tıp ve salgın tarihine ilişkin kitaplar, tezler ve makaleler detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karantina, Salgın, Kolera, Veba, Çiçek Hastalığı.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. (ozlem.taskiran88@hotmail.com), (Orcid: 0000-0002-7642-717X).

FROM THE 19TH CENTURY TO THE BALKAN WARS EPIDEMICS IN MACEDONIA

Abstract

Epidemics that have adversely affected societies for centuries have often caused serious deaths. The Ottoman Empire also got its share from this situation. In the period from the 19th century until the Balkan Wars, Macedonia at the Rumeli borders of the Ottoman Empire struggled with epidemics such as cholera, plague and smallpox. While the municipalities took some measures to prevent the spread of the diseases, they were often insufficient to provide the hygiene of the people. For this reason, there have been many periodic epidemics in the region. The aim of the study is to detect the epidemic diseases in Macedonia as much as possible and to make inferences regarding the epidemics. Ottoman archive documents, Turkish and foreign periodicals were used as the main source in study. In addition to these sources, medical and epidemic history books thesis and articles were examined in detail.

Keywords: *Quarantine, Epidemic, Cholera, Plague, Smallpox.*

Giriş

Osmanlı Devleti, *Rumeli* olarak adlandırdığı Balkan yarımadasındaki hâkimiyet mücadelesini 14. yüzyılda başlatmıştır¹. Üç vilayet ve bu vilayetlere bağlı yerleşim yerlerinden oluşan Makedonya topraklarının büyük bir kısmı I. Murat döneminde fethedilmiştir. Bu topraklarda yer alan vilayetlerden Selanik 1387 yılında,² Manastır 1385'te,³ Kosova'nın bir kısmı 1389'da, geriye kalan kısmı 1455'te Fatih tarafından Makedonya sınırlarına dâhil edilmiş ve yaklaşık 550 yıl Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kalmıştır⁴. Ancak duraklama döneminde ülkede çıkan olaylar Makedonya'ya da sıçrayınca Osmanlı Devleti bölgedeki gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu durumdan yararlanan Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin tahıl ambarı olan ve ticaretinde önemli rol oynayan Makedonya topraklarını ele geçirme mücadelesini başlamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Berlin Antlaşması ile oluşturulan yeni yönetimde Makedonya sınırları, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri ile bu vilayetlere bağlı yerleşim yerleriyle sınırlandırılmıştır⁵.

1 Halil İnalçık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, ss. 766-767.

2 Tayfun Nasuhbeyoğlu, *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*, Pusula Derneği, İstanbul, 2008, s. 9.

3 Kristaq Prifti, "Manastır", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 27, Ankara, 2003, s. 562.

4 M. Münir Aktepe, "Kosova", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 26, Ankara, 2003, s. 217.

5 Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2004, ss. 2-3.

Bu sınırlar içerisinde yer alan Makedonya, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki son yıllarına kadar "Vilâyat-ı Selase Umumi Müfettişliği" adı verilen idare sistemi ile yönetilmiştir⁶. Ancak bölgede "Makedonya Sorunu" adı altında baş gösteren sorun, Osmanlı Devleti'nin kurduğu bu yeni idari sistemin faaliyetlerini kısıtlamıştır. Akabinde bölgede art arda baş gösteren ayaklanmalarla birlikte Osmanlı hükümetinin bölgedeki gücü azalmıştır. Balkan Savaşlarının Osmanlı Devleti aleyhine neticelenmesiyle de Makedonya; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaştırılmış ve tamamıyla Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır⁷.

19. yüzyıldan Balkan Savaşlarına giden bu süreçte Makedonya'daki siyasi durum birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri de salgın hastalıklardır. Bu hastalıkları kolera, veba, çiçek, difteri, tifüs, kızamık ve kızıl oluşturmaktadır. Salgınlar 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen süreçte halk sağlığını tehdit etmiştir⁸. Bunlardan kolera, hijyen önlemlerinin alınmasını gerekli kılarken hemşireliğin gelişmesinde; çiçek hastalığı, hastalığın kökünün kazınmasında rol oynayan aşının bulunmasında; veba ise karantina önlemlerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır⁹. Tüm dünyayı kasıp kavuran bu hastalıklar, Osmanlı Devleti'ne de sıçrayınca Makedonya da bu olumsuz durumdan kaçamamıştır. Başta Selanik olmak üzere pek çok yerleşim yerini etkisi altına almış ve çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. Çalışmada bölge açısından bu yönde ağır sonuçları olan salgınların neler olduğu ve bunların önlenmesine ilişkin neler yapıldığı sorularının yanıtları verilmeye çalışılmıştır.

1. Makedonya'da Salgın Hastalıklar

Bireyi değil toplumu hedef alan kolera, veba, çiçek, difteri, tifüs, kızamık ve kızıl gibi salgınlar, yüzyıllar boyunca insanlık için bir sorun teşkil etmiştir. Makedonya'da da dönemsel olarak varlık göstermiş olan bu hastalıkların nedenleri arasında savaşlar, nüfus yapısındaki dalgalanmalar, depremler başta olmak üzere çeşitli doğal afetler bulunmaktadır¹⁰. Bu faktörlere bağlı olarak bölgede yayılan salgınlara baktığımızda karşımıza farklı bilgiler çıkmaktadır.

6 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 81.

7 Saatçi, a.g.t. , s. 3.

8 Leyla Çapan, *19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonerler Tarafından Yapılmış Hastahane Binaları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, ss. 22-23.

9 Hülya Parıldar, " Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları", *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), İzmir, 2020, ss. 19-20.

10 A.g.m. , s. 19.

1.a. Kolera Salgınları

Kolera; etkeni *Vibrio Cholerae* adındaki bir bakteri olan, su ve bozuk olan gıdalar aracılığıyla bulaşan, kısa süreli ishal gibi belirtileri olan bir bulaşıcı hastalıktır¹¹. Dr. Mustafa Behçet Bey'in gözlemlerine göre herhangi bir hastalık belirtisi ve sıkıntılı bir ruh hali olmadan ortaya çıkmaktadır. Kişi baş dönmesiyle yere düşer, ardından parmak uçlarından ellerine, ayaklarından ayak parmaklarına kadar üşür. Kısa süre sonra kişinin elleri ve ayakları buz gibi kesilir. Karnında bir baskı sonucu şiddetli bir ağrı, sonrasında yüzünde renk değişimi olur. Bu belirtilerin ardından hasta en fazla üç saat içerisinde hayatını kaybeder¹².

Koleranın tarihçesine bakıldığında; 1817'den 1923 yılına kadar geçen süreçte altı büyük kolera salgını olmuştur. Bu salgınların neticesinde çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Kolera salgınları Makedonya'ya ise İstanbul'dan gelen gemiler aracılığıyla yayılmıştır¹³. Bununla birlikte Rumeli topraklarında ilk olarak 1848 yılı sonlarında Edirne, İşkodra ve Tırhala'da görülen kolera, özellikle askerler arasında yayılmış ve Şubat 1849'da bölgeden silinebilmiştir¹⁴. 19. yüzyıl ortalarında buharlı gemiler mevcut salgını Akdeniz'in farklı bölgelerine, Karadeniz'e ve Tuna Nehri'ne taşımada önemli bir rol oynamıştır. Kolera salgını, vapurların Selanik limanına gelişinden hemen sonra insanların vapurlardan inişleri ve vapurlara binişleri sırasında Selanik'e taşınmıştır¹⁵.

1854 yılında Avrupa'da bir kolera salgını patlak vermesine rağmen Osmanlı Devleti'nin 1853'te ülke genelinde uyguladığı sert önlemler sayesinde Osmanlı Makedonya'sında kolera vakalarına rastlanmazken yalnızca Selanik'te İstanbul'dan gelen bir grup arasında kolera belirtileri gösteren 30 kişinin olduğu tespit edilmiştir¹⁶. Alınan karantina önlemiyle birlikte bu grubun vilayete girmesi engellenmiştir. 1855 yılında önlemler esnetilmiş olacaktır ki Osmanlı Devleti'ndeki vilayetlerde ardı ardına kolera salgınları patlak vermeye başlamıştır. Bu vilayetlerden biri de Selanik'tir. 1855 yazında patlak veren salgın kasım ayına kadar vilayette kalmıştır¹⁷. Kasım 1856'da vilayette koleranın yeniden yayılmaya başladığı bilinse de salgının ileriki aşamalarına ve sonucuna ilişkin herhangi bir bilgi edinilememiştir¹⁸.

11 Parıldar, *a.g.m.*, s. 23.

12 "Die Cholera Epidemie zu Konstantinopel und Verhaltungsmaßregelndea Bei", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 1. No. 4. 1935, ss. 152-153.

13 Bedii Şehsuvaroğlu, "Kolera ile Mücadelede Türklerin Rolü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1. Seri, Sayı: 3, Aralık 1967, s. 54.

14 Mesut Ayar, "Osmanlı'nın Rumeli Topraklarında 1892- 1895 Kolera Salgını", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal For South-Eastern, European Studies* Yıl: 2010, Sayı: 17, İstanbul, 2011, s. 20.

15 Frederick Augustus Burrall, *Asiatic Cholera*, William Wood & CO., 61 Walker Street, New York, 1866, s. 24.

16 *A.g.e.*, s. 151.

17 Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 - 1895)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, ss. 20-21.

18 *The Daily Union*, November 12, 1856/ 12 Kasım 1856.

1864-1875 yılları arasında dördüncü kolera salgını patlak vermiş ve Arabistan üzerinden Mısır’a, Mısır’dan İstanbul’a, buradan da Avrupa’ya yayılarak kıtayı etkisi altına almıştır¹⁹. Bu yıllar arasında birkaç kez Makedonya’da da salgın etkisini gösterirken Ağustos 1865’te Selanik’te görülecektir²⁰. 1866’da yine Selanik’te kolera salgını patlak verirken²¹ temmuz ayı ortasından ağustos ayı ortasına kadar geçen sürede İstanbul’dan bir grup kaçak kolera hastası, Selanik’e geldiği için vilayette vaka sayıları hızla artmıştır. Bu nedenle vilayetteki karantina merkezindeki hasta sayısı fazlalaşınca, yetkililer hastalardan bazılarını farklı karantina merkezlerine nakletmek zorunda kalmıştır²². İlk seferde yaklaşık olarak 1300 kişinin karantinaya alınması yetkililerin bu hareketinin ne kadar da doğru olduğunu göstermektedir²³. Bununla birlikte salgın boyunca karantinada kalan kişilerden, hastalığın belirtilerini taşıyanların ve vefat edenlerin sayılarına baktığımızda, karşımıza şu sayılar çıkmaktadır²⁴:

Kurulan Karantina Merkezi	Karantina Sayıları	Karantinaya Girmeden Önce Vakalar	Karantinaya Girdikten Sonra Vakalar	Toplam Vaka	Karantinadaki Ölümcül Vaka Sayıları
Selanik	4257	?	?	265	122

Tablo 1: 1866 Salgını Sürecinde Selanik’teki Karantina Merkezleri ve Bu Merkezlere Ait Veriler

Tabloya bakıldığında; Selanik’te toplamda karantina sayısı 4257 gibi büyük bir sayıyı bulurken bu durum salgının daha fazla yayılmaması için yetkililerin titizlikle çalıştığını göstermektedir. Toplam vaka sayısının neredeyse yarısı kadar ölümlerle sonuçlanan vakaların olması dönemin Selanik’inin nüfusu düşünüldüğünde oldukça fazladır. Bu durum elbette Makedonya nüfus miktarının dalgalanmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte Selanik, 1860’ların başlarından itibaren yaşanan salgınlarla Makedonya’nın salgın merkezi olurken İstanbul’un ardından da Osmanlı Devleti’nin ikinci salgın merkezi haline gelmiştir²⁵. Kuşkusuz bunda 1865’te patlak veren koleranın etkisi büyük olmuştur. Bununla birlikte bölgedeki salgınların çoğunlukla önüne geçilse de önünü tamamıyla kesmek elbette mümkün olamamıştır. 1870 yılında Rusya’da baş gösteren kolera bu fikrimizi doğrulamaktadır. Hastalık ülkede bir yıl boyunca etkisini sürdürürken 1870 yılı sonlarına doğru ülke sınırlarını

19 Orhan Kılıç, “Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri”, *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Editörler Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut, Türkiye Bilimler Akademisi, TDV Yayın Matbaacılık, Birinci Baskı, Ankara, 2020, s. 29.

20 *The Times*, August 25, 1865/ 25 Ağustos 1865.

21 Ayar, a.g.m. , s. 20.

22 *Documents of the City of Boston: Volume 1*, Boston (Mass.), City Council, January, 1867, s. 118.

23 A.g.r. , s. 121.

24 Petten Kofer, *Colera in Ships and The Aim Quarantines*, Transled by D.D. Cunningham, Thacker, Spink an Co. , 1873, s. 34.

25 Kofer, a.g.e. , s. 34.

aşmış ve farklı yönere doğru yayılmıştır²⁶. 1871 sonbaharında Anadolu'da hızla başkent ve çevresine doğru ilerlerken hastalığın belirtileri eylül ayında İstanbul'da görülmüştür. İstanbul'dan Selanik limanına giden gemilerde bulunan kimselerde kolera belirtilerinin görülmesi sonucunda hastalık, kısa sürede Selanik halkı arasında yayılmaya başlamıştır²⁷.

1880'lerin başlarında dünyada yeni bir ölümcül salgın baş gösterirken²⁸ bu salgın 1880'lerin ortalarına doğru Makedonya'ya sıçramış ve bölgede çok sayıda kişinin ölümüne neden olmuştur. Sayıların artmasından çekinen yetkililer, Makedonya'da her ölüme şüpheyle yaklaşmak durumunda kalmıştır. Bunun bir örneği de Selanik'te karşımıza çıkmıştır. Vilayette vefat eden bir kişinin koleradan mı yoksa başka bir nedenden ötürü mü öldüğü şüphesi doğunca karantina hekimi vefat eden kişiyi incelemiş ve sonucunda kolera belirtisiyle karşılaşmadığına dair rapor hazırlamıştır. Akabinde hekimin raporu Sıhhiye Nezareti tarafından vilayet yöneticilerine aktarılınca, yetkililer rahat bir nefes almıştır. ²⁹. Bununla birlikte Aralık 1886'da Tırnova ve çevresinde kolera baş gösterince, salgının Makedonya sınırlarındaki Cuma-i Bala ve Nevrekob'a yayılmasının önüne geçmek için Sıhhiye Nezareti kazalara derhal iki grup halinde sıhhiye memuru gönderme kararı almıştır³⁰.

Kolerayı önlemek adına her ne kadar birtakım faaliyetler yapılmışsa da 1890'larda Selanik başta olmak üzere Makedonya'nın birçok yerinde aralıklarla görülen salgınlar ciddi anlamda ölümcül olmuştur. 1892'de Osmanlı Devleti ve Balkanların bir kısmı hariç, bütün Avrupa yeni bir şiddetli kolera salgınına teslim olmuştur³¹. Yılın sonlarına doğru hastalığa ait belirtiler Peşte'de görülünce, salgının Osmanlı vilayetlerine sıçramasını önlemek için Peşte'ye yakın olan Selanik, Manastır ve Kosova da dâhil olmak üzere vilayetlere hastalığa karşı uyarılarda bulunulmuş, karantina merkezlerindeki eksikliklerin giderilmesi istenmiştir³². Kosova Vilayeti'ne 25 Kasım 1892 yılında gönderilen bilgilendirme yazısında da Avrupa'da hastalık üzerinde yapılan incelemelerde koleranın etken bakterisinin akarsularda yaşaması nedeniyle en çok bu yolla bulaştığı belirtilmiştir. Bu nedenle de hastalık olan yerlerde halkın akarsuları içmeyip kuyu ve pınar sularını içmesi, uygun olmadığı takdirde akarsulardan alınan suların kaynatıldıktan sonra süzülerek kullanılması, çay bulunmayan yerlerde

26 Robert Pollitzer, *Cholera*, World Health Organization Monograph Series No: 43, George Williams Hooper Foundation, University of California, San Francisco, USA, S. Swaroop, Ph. D. M. P. H. Chiefs, Statistical Studies Section, World Health Organization, W. Burrows, M.D. Profressor of I'vmicrobiology, University of Chicago, Chicago, 1959, s. 36.

27 *The Times*, June 27, 1872/ 27 Haziran 1872.

28 Gülden Saryıldız, " XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2001, ss. 317-318.*

29 BOA, Y. . P. RK. SH. 2/27: 1.

30 BOA, DH. MKT. , 1383/ 113: 1.

31 Saryıldız, *a.g.m.* , s. 318.

32 Ayar, *a.g.t.* , s. 32.

ise sıklıkla adaçayı içilmesi gerektiği belirtilmiştir³³. Ancak alınan bu önlemlerin yetersiz kalması sonucunda Osmanlı Devleti yeniden karantina uygulamasını başlatmak zorunda kalmıştır. Bu yerlerden biri de Kosova Vilayeti'ndeki Zibifçe karantina merkezi olmuştur³⁴. Burada var olan güvenlik güçlerine jandarma ve ek olarak yarım bölük asker gönderilmiştir. Bulgaristan ile Doğu Rumeli sınırları arasında oluşturulan kordonlara da geçiş kapıları eklenerek buralarda sağlık kontrolünün yapılması sağlanmıştır. Salgın hızla yayılınca, Zibifçe'de kurulacak olan karantina merkezine gelecek yolcular için 10 gün süreli karantina uygulaması başlatılmıştır. Bu sırada İngiltere'de koleranın olmamasından dolayı buradan gelecek yolcular için karantina süresi iptal edilmiştir. Belucistan'dan gelen yolcuların karantina süresi de 5 güne indirilmiştir. Kasım ayı sonlarında salgın Belgrad kalesinde görev başındaki askerlerde de görülünce bu kez Kumanova'da bir kordon meydana getirilmiş, akabinde karantina merkezine çadırlar kurulmuş ve bir sağlık ekibi gönderilmiştir. Bir süre sonra Peşte'de salgın yavaşlarsa da koleranın Makedonya sınırlarında yayılmaması için tedbirler gevşetilmemiştir³⁵. 1893'e gelindiğinde, kolera yeniden yayılınca yetkililer birtakım önlemler almak zorunda olduklarını, alınacak önlemlerin ise kısa sürede resmi makamlarla paylaşılacağını bildirmişlerdir. Buna karşılık basın, yetkililerin salgını sonlandırmaya yönelik ciddi anlamda bir önlem almadığına, alsa dahi bu önlemleri bir gecede uygulamasının mümkün olamayacağına ilişkin açıklamalar yapmıştır. İki taraf arasında kalan halkın tek isteği hastalığın yayılmamasını durdurmak için hükümetin çok fazla beklememesi olmuştur. Bununla birlikte evlerde kolera salgınının önüne geçebilmek adına çok fazla bir şeyin yapılmadığı, evlerin tavanlarının asla temizlenmediği veya dezenfekte edilmediği belirtilmiştir. Balık pazarı tarafında denize yakın bir yere taşınması planlanan kümes hayvanları mezbahasının kokuşmuş halde ve pis bir şekilde yer alması salgının yayılmasının önünü açmıştır. Bu durum belediyenin tedbirleri sıkılaştırması gerektiğine dair talepleri arttırmıştır. Belediyenin halk sağlığı ile ilgili yeterince karar aldığı noktasında basın ve halk hemfikirken belediyenin konu hakkında faaliyete geçmesi için Babıâli tarafından desteklenmesi gerektiğini bildirmiştir³⁶. Aynı yıl aralık ayında, gözlemlenen bu hususlar tam anlamıyla çözüme kavuşturulmamış olacaktır ki Selanik'te halk arasında bazı kimselerde yine kolera belirtileri gözlemlenmiştir. Bu belirtiler önce askeri hastanede tedavi edilmekte olan askerler arasında görülmüş, sonradan halk arasında da yayılmıştır. Bunun üzerine şehir kordon altına alınmıştır. Ayrıca buradan ayrılanlar için üç adet tahaffuzhane oluşturulmuştur. Hafif geçen bu salgın sırasında 50 kadar vaka tespit edilmiş, bunların 30'undan fazlası vefat

33 Yıldırım, *a.g.e.*, s. 166.

34 Ayar, *a.g.m.*, s. 21.

35 İsmail Yaşayanlar, "Kolera Salgınları Sebebiyle Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları Arasındaki Sıhhi Münasebetler (1865-1894)", *Journal Of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol 53, December 2020, ss. 432-433.

36 *Moniteur Oriental*, 23 Janvier 1893/ 23 Ocak 1893.

etmiştir³⁷. Nisan 1893'te salgının önüne geçilince Kosova'daki tahaffuzhaneler ve kordonlar kaldırılmış, görevliler esas görev yerlerine dönmüşlerdir³⁸.

1893 yılı eylül ayı sonundan itibaren Avrupa'dan trenle gelen yolcular için Zibifçe'de uygulanan 3 günlük karantina süresi 5 güne çıkarılmıştır. Ayrıca Ekim 1893'te önlem amaçlı Kosova Vilayeti'ndeki Yenipazar yakınlarında oluşturulan Karakavak ve Karakol Tahaffuzhaneleri geçici olarak faaliyete geçirilmiştir. Sonraları Selanik'te de görülen salgına karşı Zelinkova ve Vardar Çiftliği Tahaffuzhaneleri kullanılmıştır. 1893 yılı kasım ayı sonuna doğru Avrupa'daki salgının etkisinin zayıflamasıyla karantina süresi 24 saate indirilmiştir. Kısa süre sonra yalnızca sağlık kontrolü uygulamasına geçilip, yılın son günlerine doğru da karantina işlemi tamamıyla kaldırılmıştır³⁹. Salgın sonrasında bir süreliğine koleraya ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmamasında 1896 yılında bulunan kolera aşısının etkisinin olduğu düşünülmektedir⁴⁰.

20. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde, kolera yine İstanbul'dan uzun bir güzergâhın ardından Makedonya sınırlarına dayanmıştır⁴¹. Bu güzergâh İstanbul-Tekirdağ-Edirne-Makedonya şeklinde sıralanmıştır. Kasım 1910'da İstanbul'dan demiryolu ile Selanik'e giden koleralılar vilayette hastalığın yayılmasına neden olmuştur. Hastalığın belirtilerinin görüldüğü bir kişinin tren vagonunda vefat etmesinin ardından cenazesi trenden çıkarılmıştır. Bu olayın sonucunda hastalık 16 Kasım 1910 tarihinde Selanik'te ve 23 Kasım 1910'da Manastır'da görülmüştür. İki vilayette salgının boyutuna ilişkin karşımıza şu veriler çıkmıştır:⁴²

Vilayetin Adı	Vaka Sayısı	Vefat Edenlerin Sayısı
Selanik	48	21
Manastır	11	9

Tablo 2: 1910 Yılında Makedonya'ya Yayılan Salgına İlişkin Vaka ve Vefat Sayıları

37 Ayar, *a.g.m.*, s. 27.

38 Yıldırım, *a.g.e.*, s. 166.

39 Ayar, *a.g.t.*, s. 321.

40 Osman Tevfik, "Kolera Aşısı", *Mütalaa*, 17 Kânunuevvel 1312/ 29 Aralık 1896.

41 Ekrem Kadri Unat, "Osmanlı İmparatorluğunda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Bunlarla İlgili Olaylar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Editör Nil Sarı, İstanbul, 1995, s. 60.

42 Ümmügülüm Candeger, "İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar (1910-1913)", *III. Uluslararası Avrasya Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Gaziantep 4-7 Nisan 2019, Editör Doç. Dr. Ümran Türkyılmaz, Atabek Movlyanov, İKSAD Yayınevi, Gaziantep, 2019, s. 195.

Verilere baktığımızda; 1910 yılında Makedonya'da salgın patlak verdiğinde, Selanik'in Manastır'a nazaran salgını daha ağır geçirdiğini iki vilayet arasındaki vaka sayılarının farkından söyleyebiliriz. Bununla birlikte vefat edenlerin sayısında da bu fark göze çarpmaktadır. Hastalık iki vilayette hızla yayılırken Makedonya'ya manevraya giden Türk birliklerine de sıçramış, bu birlikler Anadolu'ya döndüklerinde Akşehir'de, Yalvaç'ta, Sinop'ta ve Boyabat'ta koleranın yayılmasına neden olmuşlardır⁴³. Salgına karşı karantina uygulaması başlatılmasına rağmen Makedonya'da koleranın yayılması engellenememiştir. Yaz mevsiminin sonlarına doğru bölgede küçük çapta da olsa kolera belirtilerine rastlanmıştır. Selanik radyosundan anons edilen habere göre; Üsküp'te kolera belirtileri gösteren üç kişinin yaşadığı evin bulunduğu bina, salgının yayılmasını önlemek amacıyla yetkililer tarafından yakılmıştır.

Kosova'ya bağlı İpek'te ise 11 Ağustos gecesi koleradan etkilenen 18 kişi ölmüş, bu sayı önceki vefat sayılarına eklenildiğinde toplam ölü sayısı 300 kişiye ulaşmıştır. Aynı zamanda Mitrovitza'da askerler arasında iki vaka kaydedilmiştir⁴⁴. Bunlara kısa süre sonra Yeni Pazar ve Senitza gibi yerleşim yerlerinde patlak veren kolera eklenmiştir⁴⁵.

1911 sonbaharında Selanik'te kışlada kolera belirtileri olan askerler görülünce buradaki Türk askerlerinin toplu dağılımları gerçekleşmiştir. Bu sırada askerler arasında panik hali hâkim olurken bu hal kısa süre sonra yerini kargaşaya bırakmıştır. Yetkililer derhal duruma müdahale etmiş ve akabinde birtakım tutuklamalar olmuştur. Hükümet kargaşayı başlatanları mahkemeye çıkaracağını ve idam edeceğini duyurmuştur. Olay her ne kadar bastırılmışsa da kısa süre sonra kışladan askerlerle temas halinde olan halk arasında bazı kimselerde kolera görülünce, yetkililer hastalığın önüne geçememiş ve salgın büyümüştür⁴⁶. Halk arasında ilk belirtilerin görüldüğü günün sonunda vaka sayısı 20'yi bulurken aynı günün sonunda 5 kişi de hayatını kaybetmiştir. Durumun vahametini anlayan halk endişelenmeye başlamıştır⁴⁷. 11 Eylül günü vaka sayısı artmış ve toplamda 54'ü bulmuştur⁴⁸. Ertesi gün yetkililer tarafından yapılan açıklamaya göre Selanik'te salgının başladığı cuma gününden pazartesi öğlene kadar geçen sürede hastalığa yakalanan kişilerin 7'si hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte salgının derhal kontrol altına alınabilmesi için vilayetin yetkilileri tarafından bir toplantı düzenlenmiş, bu toplantıya bölgenin ileri gelenleri davet edilmişse de yalnızca belediyenin Sıhhiye müfettişi, jandarma zabıta, baş komiseri gibi bazı yetkilileri katılmıştır. Toplantıya katılmayan kişiler ise kamuoyu tarafından tepki almıştır⁴⁹.

43 Unat, *a.g.m.*, s. 60.

44 *La Vanguardia*, 12 de Agosto de 1911/ 12 Ağustos 1911.

45 *La Vanguardia*, 25 de Agosto de 1911/ 25 Ağustos 1911.

46 *Syracuse Journal*, September 6, 1911/ 6 Eylül 1911.

47 *Rumeli*, 28 Ağustos 1327/ 10 Eylül 1911.

48 *Rumeli*, 29 Ağustos 1327/11 Eylül 1911.

49 *Silah (Salah)*, 30 Ağustos 1327/ 12 Eylül 1911.

Salgın, Selanik ile sınırlı kalmamış, Manastır'a da sıçramıştır. Yetkililer hemen duruma müdahale etmiş ve Sıhhiye Müfettişliği kolera belirtileri gösteren kişileri kontrol altına almıştır. Çarşıda kavun başta olmak üzere çeşitli meyvelerin satışını yasaklamıştır. Alınan önlemlere rağmen, salgında kalıcı bir azalma olmazken günlük vaka sayısı ortalama 30'u bulmuştur. Kosova'da da vaka sayıları hızla artarken⁵⁰ Manastır'da kolera ile mücadele için alınan sıhhi tedbirler nedeniyle bir grup insan hekimlere karşı ayaklanma çıkarınca, bu ayaklanmanın bastırılması için yetkililer harekete geçmiştir. Ayaklanmacıların bazıları gözaltına alınmış, bunların yargılanması sürecinde bir ulema önemli rol oynamıştır. Ardından Sıhhi Başmüfettiş olayın sorumluluğunu üstlenerek görevinden istifa etmiştir. Vali ise kalabalığı bastırmak için kirlenme nedeniyle kapatılan su kaynağını yeniden açmak, taze meyve satışına ve koleradan vefat edenlerin defin öncesinde yıkanmasına izin vermek zorunda kalmıştır⁵¹. Üsküp'te de aynı günlerde kolera salgını patlak verdikten sonra⁵², burada bulunan askerlerden hasta olanlar susuz kalmışlar ve tıbbi yardım alamamışlardır⁵³. Salgın burada da içinden çıkılmaz bir hal almış olacaktır ki Üsküp demiryolunda, kolera hastaları ve koleradan vefat edenler sağlıklı insanlar tarafından arabaların camlarından atılacaktır.⁵⁴ Birkaç gün içerisinde salgının şiddeti hızla artarken tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Bu nedenle belediye ve sıhhiye heyeti tedbirler almak zorunda kalacaktır⁵⁵.

Ordu içinde yayılan kolera salgını önlemek için Mitrovitza'daki garnizonun Selanik'e taşınması emredilmiş, bunun üzerine askerler bir yük trenine bindirilmişlerdir. Bu sırada askerlerin bazılarında kolera belirtileri görülünce birkaç ayaklanmacı pencerelerin parmaklıklarını zorlamış ve bunun sonucunda küçük bir çatışma çıkmıştır. Bu durum koleranın sağlıklı askerler arasında da yayılmasına neden olmuştur. Hastalığa yakalanan askerlerin birçoğu da vefat etmiştir. Bir kişi kolera konusunda uygulama yapan sağlık görevlilerine saldırırken sağlık görevlisi kendi hayatı için kaçmak durumunda kalmıştır. Kalabalığın kontrolünü ele geçiren vali, sıhhi otoritelerin bazı düzenlemelerini yürürlükten kaldırmaya ve birtakım tavizler vermeye zorlanmıştır⁵⁶. Kasım ayına kadar salgın devam ederken kasımda Selanik'te tamamen etkisini yitirmiş, vilayetten karantina kaldırılmıştır. Bu durumun aksine 24 saat içinde 32 hastanın hayatını kaybettiği Serez'de kolera hızla yayılmaya devam etmiştir⁵⁷. Yaşanan kolera salgınları Makedonya'da, başta sağlık olmak üzere halkın birçok şeyden mahrum kalmasına neden olduğu gibi özellikle 1911 kolera salgını Balkan Savaşları'nın Türkler tarafından kaybedilmesinde önemli rol oynamıştır⁵⁸.

50 *The Times*, September 26, 1911/ 26 Eylül 1911.

51 *The Times*, September 18, 1911/ 18 Eylül 1911.

52 *Üsküb*, 29 Ağustos 1327/ 11 Eylül 1911.

53 *The Birmingham Age-Herald*, September 14, 1911/ 14 Eylül 1911.

54 *The Evening Times*, September 14, 1911/ 14 Eylül 1911.

55 *Üsküb*, 29 Ağustos 1327/ 11 Eylül 1911.

56 *The Sun*, September 17, 1911/ 17 Eylül 1911.

57 *La Vanguardia*, 9 de Noviembre de 1911/ 9 Kasım 1911.

58 Richard Harding Davis, *With the French in France and Salonika*, Charles Scribner's Sons, New York, 1916, ss. 119-120.

1.b.Veba Salgınları

Makedonya'da da bir dönem etkisini gösteren, *Yersinia Pestis* adlı bir bakterinin sebep olduğu veba ise bu bakterinin lenf düğümlerine saldırması sonucu insan vücuduna yayılır. Hastalığın bir sonraki safhasında koltuk altı, kasık ve boyun bölgelerinde "Hıyarcık" adı ile anılan ağrılı şişlikler oluşur. Bazen *Yersinia Pestis* bakterisi akciğerleri enfekte eder ve akabinde havaya yayılan damlacıklar yoluyla insandan insana aktarılabilen pnömonik vebaya neden olur. Aslında temelinde enfekte pireler yoluyla bulaşan bir kemirgen hastalığı olan bu hastalık, insanlara da bulaşarak ölümle neticelenebilecek ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Ölüm oranı %40-70 arasında değişirken hasta 24 saat içinde dahi hayatını kaybedebilmektedir⁵⁹.

Bu tehlikeli hastalığın Makedonya'daki merkezi Selanik olurken veba bölgeyi nüfus başta olmak üzere pek çok açıdan ağır kayıplara uğratmıştır⁶⁰. Yetkililer ölümleri azaltabilmek için şehirleri dezenfekte ederlerken sağlık ekipleri, hastaların tedavilerinde Paris'ten ithal edilen serumları kullanmışlardır⁶¹.

18. yüzyılın ortalarından itibaren, Makedonya'nın birçok yerinde veba etkisini göstermiş, özellikle 1740-1741 yıllarında patlak veren salgınların sonucunda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir⁶². Bölgedeki bu kötü gidişat 19. yüzyılda da devam etmiştir.

Bu yüzyılda görülen 1812-1819 veba salgını, veba salgınları içerisinde en ölümcül olanı olarak salgınlar tarihine geçmiştir. Hastalık kısa sürede Osmanlı topraklarına da sıçramış, 1814 yılında da Selanik'te görülmüştür⁶³. Bu salgın sırasında Osmanlı genelinde toplamda 15.000 kişinin vefat ettiği belirtilirken salgının Makedonya özelindeki bilançosunun da bir o kadar kötü olması muhtemeldir.

Mayıs 1836'da Selanik'teki İngiliz konsolosunun yazısına göre vilayetteki bazı kazalarda veba belirtileri olan kişiler tespit edilmiştir. Birkaç gün içerisinde, hastalığın yayılma hızı artarken vaka sayısı 55'e ulaşmıştır. Salgına karşı Emin Paşa, Larissa (Yenişehir) boyunca sıkı karantina uygulanması gerektiğine ilişkin emir verince, kimse karantinada kalmadan Vardar Nehri ile Volo arasındaki kıyıya inememiştir. Bunlardan biri de Tatarlardır. Yetkililer onların karantina

59 Nühket Varlık, "The plague that never left: restoring the Second Pandemic to Ottoman and Turkish history in the time of COVID-19", *New Perspectives on Turkey*, Volume 63, November 2020, s. 178.

60 Evangelia A. Varela, "Santé et Médicament Dans la Ville de Thessaloniki Byzantine et Ottomane", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt VI, Sayı: 2, 2005, s. 183.

61 A.g.m., s. 173.

62 Fatma Yıldız, 19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2014, s. 15.

63 Antonia Kotsiou, Vasiliki Michalaki, Helen N. Anagnostopoulou, "Devastating Epidemics in Recent Ages Greek Populations", *Acta Medico Historica Adriatica*, Vol. 15, No:2, 2017, s. 284.

da kalmadan geçişine izin vermezken, karantinadaki Tatarların gönderi işlemleriyle yakınları ilgilenmiştir. Ayrıca Rumeli Valisi, Manastır ve yetkisi dâhilindeki tüm kasaba ve köylerde karantina kurdurmuştur.

Selanik'teki İbrahim Paşa ise Emin Paşa'yı örnek almadığı gibi vebanın ilerlemesini durdurmak için hiçbir önlem almamıştır. Bu davranışı nedeniyle Selanikli tüccarların içinde vilayetin ticaretine bir zarar geleceği endişesi doğarken İngiliz, Fransız, Rus ve Avusturyalı Selanik konsolosları, İbrahim Paşa'yı ikna etmek için ellerinden geleni yapmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Bu nedenle hastalık vilayette yayılmış, nihayetinde tüm çarşılar kapatılmış, halk evlere kapanmıştır. Selaniklilerin büyük bir kısmı veba olmamak için Selanik'ten kaçarken bazı kimselerin karantinaya girmemek için direnmesi sonucunda hastalığın yayılma hızı artmış ve vilayette ticaret durma noktasına gelmiştir⁶⁴. Hükümet bunun üzerine duruma el koyarken salgın bir süre sonra etkisini yitirmiştir. 1848'teki veba salgını ise bölgede en az 1814 salgını kadar halk sağlığı açısından kötü sonuçlar doğurmuştur⁶⁵.

1878 baharında Selanik'te veba salgını yeniden yayılırken vilayette her gün 30 ile 50 arasında vaka görülmüştür. Salgın sırasında Avrupa'daki ticaret şehirlerinin yetkilileri Selanik'te yayılan vebaya karşı herhangi bir önlem almayı gerekli görmemiştir⁶⁶. Buna karşın 8 Şubat 1879'da Selanik'te yeniden görülen veba vakalarından dolayı⁶⁷ bu yetkililerin olası salgın ihtimaline karşı sert önlemler almaları İstanbul'da ve Selanik'te protestolara neden olmuştur. Protestoların nedeni 1878 baharında patlak veren vebaya karşı hiçbir önlem almayan Avrupalı yetkililerin bu veba vakalarına karşı aşırı katı tutumlarıdır⁶⁸. Aynı yıl Kavala'da da vebalı kimselerin olduğu görülmüştür⁶⁹. Hızla yayılan salgınların kısa süreliğine önüne geçilmişse de uzun vadede veba Makedonya halkının peşini bırakmamıştır.

22 Aralık 1893 tarihinde vebanın bu kez Belgrad'dan Selanik'e sıçradığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine yetkililer tarafından, enfekte olan otuz dört ev yakılmış, Selanik'ten Belgrad'a giden iki kişi tıbbi gözetim altına alınmıştır⁷⁰. Alınan tedbirler salgının önünü keserken Nisan 1900'de vilayette yeni bir veba salgını baş göstermiştir. Varna Emniyeti tarafından Ticaret Ajansı'na gönderilen telgrafta, Avrupa Türkiye'sinde yer alan Selanik şehrinde ayın 29'unda veba hastalığına yakalanmış olanların görüldüğü ve hastalığın vilayette yayılmaya

64 Tinsley Randolph Harrison, *Correspondence Relative to The Contagion of Plague and the Quarantine Regulations of Foreign Countries 1836-1843*, St. Martin's Lane, London, 1843, s. 264.

65 Selahattin Bayram, *Osmanlı Dönemi Selanik Limanı: 1869-1912*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 33.

66 *The Times*, February 11, 1879/ 11 Şubat 1879.

67 T. Walkers, *Bulletins and Other State Intelligence*, Part I January-June, Harrison and Sons London Gazette Office, St. Martin's Lane, London, 1879, s. 255.

68 *The Times*, February 11, 1879/ 11 Şubat 1879.

69 *Connecticut Western News*, February 19, 1879/ 19 Şubat 1879.

70 *The Times*, December 23, 1893/ 23 Aralık 1893.

başladığı bildirilmiştir⁷¹. Birkaç gün sonra Varna Emniyeti'nin gönderdiği yeni telgrafta belirtildiği üzere Selanik'te artık vebanın olmadığı fark edilmişse de tedbir amacıyla Selanik'ten dönen yolculara belirlenmiş olan karantina kurallarının aynı şekilde uygulanmaya devam edileceği ifade edilmiştir⁷².

Haziran 1903'te başta İstanbul ve Selanik vilayetleri olmak üzere pek çok yerde ölüme ve paniğe neden olan veba salgınlarından ders çıkaran Osmanlı Devleti, olası veba salgınları için hazır hale gelmiştir. Buna rağmen vebanın serbest bırakıldığı takdirde çok sayıda insana bulaşacağı ve birçok yere yayılacağı görüşü kamuoyunu endişelendirmiştir⁷³. Halk arasında bu endişenin sonbahar başlarında iyice arttığını yabancı basında yer alan "*Makedonya'da veba salgınının yayılma tehlikesi vardır*"⁷⁴ başlıklı haberden anlıyoruz. Bu endişelerin yersiz olduğu salgın olarak nitelendirilebilecek veba vakalarına rastlanılmamasından anlaşılmaktadır. Bu süreç sonrasında ufak tefek veba belirtileri gösteren kişilerin olduğu görüşünde olmakla birlikte, bu görüşü net bir şekilde doğrulayabilecek bir bilgiye ulaşılamamıştır. Makedonya'da veba salgınları bu yönde bir seyir izlerken çiçek hastalığı da halk sağlığı için uzun bir süre tehlike arz edecektir.

1.c. Çiçek Hastalığı Salgınları

Çiçek hastalığı, *Variola* virüsünün neden olduğu bir bulaşıcı hastalıktır. İnsandan insana temas ve damlacık yoluyla bulaşan bu hastalığın ilk 7 gününden 17. günün sonuna kadar geçen kuluçka sürecinde hiçbir belirti görülmezken bu sürenin sonunda yüksek ateş, baş, karın, sırt ağrısı ve istifra gibi belirtilerin görüldüğü yeni bir süreç başlar. 2 ile 4 gün arasında değişen bu yeni sürecin neticesinde hastanın ateşi düşer ve vücutta döküntüler görülür. Akabinde bu döküntüler kabuk haline gelir ve vücuttaki sonuncu kabuk döküldüğü andan itibaren hasta bulaşıcı olma özelliğini yitirir⁷⁵. Bu gibi safhaları olan hastalık diğer salgınlar gibi Makedonya'da halk sağlığını tehdit etmiştir.

19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar aralıklarla bölgede çiçek hastalığı yayılırken 1863'te Manastır'da görülen çiçek hastalığı için vilayete iki aşı memuru tayin edilmiştir. Bu memurlar için 750 kuruş maaş ile birlikte 750 kuruş harcırah verilmiştir⁷⁶. Sonrasında 1878'de Selanik'te ufak çapta bir çiçek hastalığı vakaları görülmüştür⁷⁷. Hastalığın salgına dönüşüp dönüşmediği hakkında

71 BOA, HR. SFR. 04. 591/ 22: 1.

72 BOA, HR. SFR. 04. 591/ 30: 1.

73 *New-York Daily Tribune*, June 16, 1903/ 16 Haziran 1903.

74 *The St. Louis Republic*, September 6, 1903/ 6 Eylül 1903.

75 Seval Alkoy, "Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 7, 2003, s. 246.

76 Burcu Mercan, XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, 2017, s. 66.

77 *The New Orleans Daily Democrat*, May 14, 1878/ 14 Mayıs 1878.

net bir bilgiye ulaşılamazken 1880'li yılların sonlarına doğru Üsküp'ten gelen bir mürettebattaki askerde görülen çiçek hastalığı halk arasında paniğe neden olmuştur. Kasım 1889'da Fesli Zuhaf Alayı mürettebatına kayıtlı bir askerde çiçek hastalığı teşhis edilirken bu asker hemen askeri hastaneye kaldırılmış ve hastalığın başka kimselere bulaşmaması için sağlık ekipleri tarafından, iyileşinceye kadar kontrol altında tutulmuştur. Bununla birlikte mürettebattaki diğer askerlere de tedbir amaçlı çiçek aşısı yapılmıştır⁷⁸. Aynı şekilde Aralık 1889'da Selanik limanına yanaşmış olan Amiral Hesken komutasındaki İngiliz filosunda çiçek virüsü taşıyan askerler tespit edilince, bu askerler Selanik'te salgına neden olmamaları için Selanik Askeri Hastanesi'ne kaldırılarak tedavi altına alınmışlardır. Nihayetinde, tam anlamıyla tedavileri tamamlanan askerler, Selanik'te bulunan İngiliz Konsolosluğu'na teslim edilmişlerdir.

Ocak 1890'da ise yeni bir çiçek salgını Kosova Vilayeti'ne bağlı Piriştine'de bulunan hapishanede görülmüştür. Hastalık kısa süre içinde 15 kişiye bulaşmış ve mahkûmlar arasında kargaşaya neden olmuştur. Yetkililer, çiçek hastalığından arındırılan bir bölgeyi diğer mahkûmların kullanımından ayrı bir revir haline getirerek bir yandan çiçek hastalarını tedavi etmişler, diğer yandan da aşılama işlemine başlamışlardır. Böylece hastalık kısa sürede kontrol altına alınmıştır⁷⁹. Bu olaydan yaklaşık dokuz ay gibi kısa bir süre sonra bu kez Kosova'nın kuzeyindeki İpek Kazası'nda ekim ayında çiçek hastalığı patlak vermiş, hastalık bir ay içerisinde salgına dönüşerek onlarca kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu süreç zarfında salgını bastırmak için Selanik ve Kosova vilayetlerinden aşı istenmişse de, istenilen aşılar zamanında temin edilememiştir. Bunun üzerine kasım ayında Tıbbiye'den tekrar aşı talep edilmiştir⁸⁰.

Mart 1895'te hastalık Selanik'te yayılmıştır. İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa liderliğindeki Şehremaneti Hıfzıssıhha Komisyonu'nun özellikle ilgilendiği bu çiçek salgını, aşılama çalışmaları sonucunda hafiflemiş, ağustos ayında kontrol altına alınmıştır. Aynı tarih aralığında Kosova Vilayeti'ne bağlı olan Palanka Kazasında ve Kumanova'da da çiçek hastalığı vakalarına rastlanmıştır. Palanka Kazası'nda Eylül 1895'te hastalık kontrol altına alınırken Kumanova'da salgın kasım ayında son bulmuştur⁸¹. Aynı dönemde Selanik'te de çiçek hastalığı yayılınca hastalığın tedavisinde kullanılacak olan çiçek aşılarının incelemelerinin yapılabilmesi için Darü'l istihzar (laboratuvar) açılmıştır⁸². Ardından 1896 ilkbaharında Piriştine Sancağı'yla Palanka Kazası'nda çiçek hastalığı baş göstermiş ve hastalık kısa sürede yerleşim yerlerinin çevresine yayılmıştır. Bunun üzerine yetkililer aşı tüpü talep etmiştir. Akabinde, gönderilecek aşuların tüplerinin masrafının Kosova Vilayeti tarafından karşılanması koşuluyla yerleşim yerlerine gönderileceği bildirilmiştir⁸³. 1896

78 BOA, Y. , PRK. ASK. , 58/72: 1.

79 Mercan, a.g.t. , s. 49.

80 BOA, MKT. , 1779/132: 1.

81 Mercan, a.g.t. , s. 52.

82 Yıldız, a.g.t. , s. 26.

83 BOA, DH. TMIK. M. , 5/ 20: 1.

yılı yaz aylarında da yeniden Selanik'te çiçek hastalığı patlak verince yetkililer durumu Dâhiliye Nezaretî'ne bildirmek zorunda kalmıştır. Selanik Vilayeti'nin Dâhiliye Nezaretî'ne verdiği bilgiye göre; ilk belirlemelerde hastalık bulaşmış üç kişi bulunurken, hastalardan biri yapılan tedavi sonrasında iyileşmiştir. Diğer ikisinin tedavilerine bir süre daha devam edilecektir⁸⁴. Bu iki hastanın da tedavileri tamamlandığında hastalığın salgın olma ihtimalinin önü kesilecektir⁸⁵. Yaklaşık 4-5 ay sonra vuku bulan Türk-Yunan Savaşı sırasında⁸⁶ ordudaki askerler arasında yeni bir çiçek hastalığı patlak verince, Manastır Hastanesi'nde görevli olan Dr. Kemal, Bakteriyolog Vasfi Ethem, Mustafa Hayrullah Beyler ve diğer sağlık çalışanları halk arasında yoğun aşılama yaparak salgının Manastır'da yayılmasını engellemişlerdir⁸⁷.

1902 yılına gelindiğinde, Makedonya'da yaşayan bir çiftlik sahibinde ve onun erkek kardeşinde çiçek hastalığı belirtilerine rastlanılınca aile hemen karantina altına alınmıştır. Bu iki vakanın yanı sıra çiftliğin güneydoğusunda yaşayan bazı ailelerde de hastalık belirtileri tespit edilince yetkililer hastalığın yayılmaması için adeta tetikte beklemiştir⁸⁸. 1903'te ise Makedonya'nın bazı yerlerinde hastalığın halen bölgede bazı yerlerde devam ettiğini basında karşımıza çıkan bir haberden anlıyoruz. İngiliz gazeteci Brailsford'a⁸⁹ göre; Kesriye kazasında yaklaşık altı hafta gibi bir süre devam eden çiçek hastalığı nedeniyle kazada bulunan 120 evde yaşayan 80 kişi hayatını kaybetmiştir. Salgının gerçek boyutuyla ilgili güvenilir bir bilgiye ulaşılamazken birçok köyde salgının önlem alınmamasından dolayı yayıldığı bilinmektedir. Gazeteci basına verdiği demecin ardından kazadaki durum ile ilgili Manastır yetkililerini bilgilendirmiştir. Bunun üzerine Manastır Sıhhi Müfettişi, kazadaki durumu rapor etmeleri ve burada gerekli önlemleri almaları için vilayetten bir heyeti Kesriye'ye göndermiş ve kaza çevresinde askeri kordonlar oluşturulmuştur. Akabinde, Hilmi Paşa, Brailsford'un hastaların barınması, temizlenmesi ve sağlıklı kişilerden ayrılması için tedarik ettiği köy okullarını, yerel sağlık otoritelerinin hastane olarak kullanması için talimat vermiş ve salgının önlenmesi için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına dair söz vermiştir⁹⁰. 1904 yılına gelindiğinde, bu kez Manastır Vilayeti'nin merkezinde patlak veren çiçek salgını nedeniyle halk zor durumda kalınca vilayet yetkilileri hastalığın salgın haline

84 BOA, BEO. 817/ 61204: 3.

85 Mercan, *a.g.t.*, s. 52.

86 Ahmet Köksal, "1897 Türk-Yunan Harbinde Trabzon Redif Taburları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 24, Bahar 2018, s. 245.

87 Josimovska, *a.g.m.*, s. 113.

88 *Evening Times-Republican*, November 3, 1902/ 3 Kasım 1902.

89 İngiliz emperyalizminin eleştirmenlerinden olan, ünlü solcu entelektüel ve politik gazetecidir. Yorkshire'da dünyaya gelen gazeteci, İskoçya'da büyüüp, Glasgow Üniversitesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra 1897 yılında patlak veren Türk-Yunan Savaşı sırasında Türklere karşı Yunanlıların yanında yer alarak, Yunan Yabancı Askeri Birliklerinde görev almıştır. Savaş sonrasında ise Girit ve Makedonya'da Manchester Guardian gazetesi için özel muhabir olarak çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz:

<https://www.open.ac.uk/researchprojects/makingbritain/content/h-n-brailsford>,

Erişim Tarihi: 11.09.2021, Erişim Saati: 12.48.

90 *The Times*, December 14, 1903/ 14 Aralık 1903.

dönüşmemesi için Dâhiliye Nezareti'nden vilayete hemen gönderilmesi şartıyla üzere sekiz adet pülverizatör ve sekiz yüz adet aşısı kalemi talep etmiştir⁹¹. Sultan Abdülhamit'in Selanik günlerinde de vilayette çiçek hastalığı baş gösterirken Allatini ailesi sultanın kendisine ve ailesine bir hekim tahsis etmiştir. Hekim, çiçek hastalığına karşı sultana ailece aşılannmaları gerektiğini bildirmiş, sultan önce bunu reddetmiş, daha sonra kendisinin ısrarı üzerine⁹² yalnızca 8 yaşındaki çocuğunun kolundan kan alınmasına ve aşılannmasına izin vermiştir⁹³.

Çiçek hastalığı Makedonya'da bu yönde gelişim gösterirken, yapılan incelemelerde buraya kadar ele alınan hastalıklar dışında, bölgede farklı hastalıkların da var olduğu ortaya konulmuştur. Bu hastalıklar difteri, tifüs, kızıl ve kızamıktır.

1.d. Diğer Salgın Hastalıklar

Makedonya'da kolera, veba ve çiçek hastalıkları dışında çok sık rastlanmamakla birlikte tifüs, difteri, kızıl ve kızamık hastalıklarının da zaman zaman görüldüğü yapılan araştırmaların neticesinde ortaya konulmuştur.

Bunlardan tifüs, bir diğer adıyla lekeli humma, *Rickettsiaprowazekii* bakterisinin neden olduğu bir bulaşıcı hastalıktır. 7 ile 14 gün arasında değişen kuluçka süresi bulunan hastalığın, ilk 4 gününde ateş, üşüme, titreme, bulantı, kusma, kabızlık, diyare, baş ağrısı ve vücutta kırgınlık gibi belirtileri bulunur. 4. ya da 6. gününde omuzda ve koltuk altlarında görülen döküntüler lekelerle dönüşerek tüm vücuda yayılır. Hastalık % 40 oranında ölümle sonuçlanır⁹⁴. Bu tür belirtileri olan hastalığın, Makedonya'da özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren ufak çapta da olsa görüldüğü tespit edilmiştir.

1878 yılında Selanik'te tifüs vakalarının görülmesi üzerine Yunan Hükümeti, Selanik limanından Yunan limanlarına gelecek yolcuların kıyı ile iletişim kurmalarına izin verilmeyeceğini bildirmiştir. Bununla birlikte Yunan limanlarına gelen Selaniklilere sağlık kontrolü ve akabinde karantina uygulamasının yapılacağını belirtmiştir⁹⁵. Bu olayın ardından İtalya'dan da karantina emri gelmiş, 1879 yılı şubat ayına kadar da İtalyan Hükümeti, başta Selanik olmak üzere Osmanlı Devleti'nin limanlarından gelen gemilere karantina uygulamıştır. Şubat ayının ortasında Osmanlı topraklarında tifüs hafifleyince, Trieste'deki denizcilik yetkilileri, Türk gemilerine yönelik uyguladıkları karantinayı kaldırdıklarını bildirmişlerse de bu limandaki kimseleri Selanik'te yayılmakta olan benekli tifüse karşı dikkatli olmaları konusunda uyarılmışlardır⁹⁶.

91 BOA, TFR. I. . MKM. , 6/152: 1, 3.

92 *The San Francisco Call*, November 22, 1909/ 22 Kasım 1909.

93 *New-York Daily Tribune*, July 31, 1910/ 31 Temmuz 1910.

94 Elif Bulut, Alper Bulut, Pınar Aysert Yıldız, Abdullah Yıldız, "Savaş İçinde Savaş; Tifüsle Gelen Ölüm Inside Wars; Typhus Deaths in Warfare", *Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu Amasya 17-19 Kasım 2017*, ss. 16-17.

95 *New York Orleans Daily Democrat*, May 14, 1878/ 14 Mayıs 1878.

96 *New York Herald*, February 16, 1879; *The Chicago Tribune*, February 16, 1879; *The Weeling Intelligencer*, February 17, 1879.

1894'te Selanik Vilayeti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta da vilayette yeniden tifüs salgınının patlak verdiği bildirilirken⁹⁷ Dâhiliye Nezareti, toplanan genel komisyonda vilayette hastalığın gidişatının ne yönde olduğuna ilişkin görüşmelerin yapıldığını ifade etmiştir⁹⁸.

20. yüzyıl başlarında Makedonya'da siyasi açıdan yaşanan olumsuzluklar nedeniyle çetecilik faaliyetlerinin artmasıyla birlikte tifüs salgınının yayılması için uygun bir ortam oluşmuştur. Yaşanan ayaklanmaların ardından, ayaklanmacıların tepelerden dönmesiyle, neredeyse her evde en az bir kişi hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiş ve köylülerin yanan evlerinin arasında inşa ettikleri barınaklarda da bir o kadar kişi hastalıktan yatar hale gelmiştir. Bunun nedeni kuşkusuz köylerde hekimin, izolasyonun bulunmaması ve gıda sıkıntısının olmasıdır. Bu durum kısa sürede ölü sayısının artmasına neden olmuştur. Salgın, ciddi bir vaziyet alınca halkın beklentileri de artmaya başlamıştır. Bölgeye giderek incelemelerde bulunan İngiliz gazeteci Brailsford, durumun vahametini Kesriye kaymakamı ve hekimine bildirmiştir. Bununla da kalmayarak validen bir hastane kurulması için izin almayı da başarmıştır. İngilizler tarafından hemen bir bina bulunmuş, akabinde Selanik İngiliz konsoloslu, İngiltere'deki bazı yardım kuruluşlarına bağlı olarak çalışan hemşirelerin, köylerdeki hasta insanlara yardım edeceğini bildirmiştir. Bu sırada belediye de hızla çalışmalara başlamıştır. Salgın kısa sürede yayılınca, Osmanlı Hükümeti halk tarafından eleştirilmiş ve gelen eleştiriler üzerine gerekeni yapmış ve İngilizlerin hastane açmalarına izin vermeyerek Türk hastanesini kurmuştur⁹⁹. Tifüs salgını, 20. yüzyıl başlarından, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte hızla yayılırken bölgenin etkin salgın hastalıklarından biri haline gelmiş ve sonrasında yayılma hızını yavaşça kaybetmeye başlamıştır. Bölgedeki bir diğer salgın hastalık olan difteri hastalığı ise nadiren de olsa burada görülen hastalıklardan biri olmuştur.

Corynebacterium Diphtheriae adındaki bakterinin neden olduğu difteri hastalığı, üst solunum yollarına bağlı oluşan, kişinin iç organlarını ve sinir sistemini etkileyen bir hastalıktır. Yüksek ateş, nefes darlığı gibi belirtileri olan hastalıkta ölüm oranı % 50-60 arasında değişir¹⁰⁰. Sağlık koşullarının yeteri kadar gelişmediği Makedonya için bu oran kuşkusuz oldukça fazladır.

1878'te Selanik'teki tifüs salgını sırasında, vilayette aynı zamanda difteri vakalarına da rastlanınca Yunan Hükümeti, Türk gemilerine tifüs vakaları için uyguladığı karantina sistemini difteri hastaları için de uygulamıştır¹⁰¹. 1893'e gelindiğinde, Selanik'te difteri vakalarının bulunduğu evler resmi makamlara

97 BOA, BEO 817/ 61204: 3.

98 BOA, BEO 822/ 61640: 3.

99 Henry Noel Brailsford, *Macedonia Its Races and Their Future*, Methuen&Co. , 36 Essex Street W.C. , London, 1906, ss. 11-12.

100 Ahmet Yaramış, Selahattin Katar, "Çoklu Sistem Tutulumu ile Seyreden Difteri Vakası", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt 49, 2006, s. 221.

101 *New-York Orleans Daily Democrat*, May 14, 1878/ 14 Mayıs 1878.

bildirilmiş, Dr. Tevfik Efendi tarafından bu evlerin dezenfekte çalışması ve bakımı tamamlanarak difterinin salgın haline gelmesinin önü kesilmiştir¹⁰². 1894'te Selanik'teki bir mektepte bazı öğrencilerin difteriden öldüğüne dair haberler yayılınca, Selanik Maarif Müdürlüğü ve belediye ile iletişime geçilmiş ve konu hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur¹⁰³. Aynı yıl Selanik Vilayeti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Selanik'te yeni bir difteri salgınının baş gösterdiği bildirilmiştir¹⁰⁴. Akabinde Mart 1895'te Selanik'te difteri hastalığının yayıldığı bilinmektedir¹⁰⁵. Bu vilayette hastalık hızla yayılırken Kosova da bundan muzdarip olmuştur. Vilayette bir takım aksaklıkların meydana gelmesi salgının yayılma hızını arttırmıştır. Bu duruma verilebilecek bir örnek 1898 yılında yaşanmıştır. Sonbahar mevsiminin başlarında vilayette patlak veren difteri salgını üzerine vilayete serum gönderilmiştir. Ancak vilayette yeterli miktarda şırınga olmaması nedeniyle salgınla mücadelede sorun yaşanmıştır¹⁰⁶. Ertesi yıl ocak ayında Kozana'da difteri belirtilerine rastlanınca, Umum-ı Mekatib-i Askeriye satın aldıkları bir tane pülverizatörü posta yoluyla kasabaya gönderdiklerini Manastır Vilayeti'ne bildirmiştir¹⁰⁷. Akabinde hastalık Kavala'da görülmüş ve Selanik Vilayeti yetkilileri kazalarında olan bu salgının yayılmasını engellemek adına Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti ile uyum içerisinde çalışmıştır¹⁰⁸. Aynı yılın ekim ayında Manastır'a bağlı Demirhisar'ın köylerinde difteri vakaları görülünce, hükümet tarafından köylerdeki hastaları tedavi etmesi için Sofya'da hekim olarak görev alan Yovan veled-i Boşkof gönderilmiştir¹⁰⁹.

Mart 1900'de İştib'te, Taşlıca'da ve Üsküb'de difteri salgını patlak verirken İştib'te 5, Taşlıca'da 2, Üsküb'de 4 vaka tespit edilmiştir. Ardından İştib'teki 5 vakanın 2'si ve Taşlıca'daki 2 vakanın 1'i vefat etmiştir¹¹⁰. Sonrasında difteri Ohri'ye bağlı bazı köylerde de görülmüş ve bunun üzerine bu köylere hastalığın tedavisinde kullanılmak üzere Selanik'ten özel bir süvari birliği aracılığıyla serumlar gönderilmiştir¹¹¹. Hastalık 1903 yılı sonlarında da etkisini sürdürürken sağlık ekipleri Selanik Belediyesi'nden hastalığın tedavisi için kullanılan serumlardan 25 tane gönderilmesini istemiştir¹¹². Diğer hastalıklarda olduğu gibi difteri hastalığının da Makedonya'dan temizlenebilmesi için yetkililer yoğun çaba harcarlarken aynı zaman içerisinde ufak çapta kızıl hastalığının da görülmesi yetkilileri zor durumda bırakmıştır.

102 *Moniteur Oriental*, 23 Janvier 1893/ 23 Ocak 1893.

103 Zeynel Özlü, "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)", *Belleten*, Cilt 81, Sayı 291, Ağustos 2017, s. 442.

104 BOA, BEO 817/ 61204: 3.

105 Mercan, *a.g.t.*, s. 52.

106 Özlü, *a.g.m.*, s. 470.

107 BOA, DH. MKT. , 2156/130: 1.

108 Özlü, *a.g.m.*, s. 444.

109 BOA, HR. SFR. 04. . , 533/39: 1.

110 BOA, DH. MKT. , 2322/ 94: 1.

111 *A.g.m.*, s. 470.

112 BOA, TFR. I. . SL. . , 24/ 2326: 1.

Ağırlıklı olarak küçük yaştaki çocuklarda görülen, etkeni *Beta Streptokok* adlı bakteri olan kızıl hastalığı boğazda ve az da olsa deride döküntü oluşturur. Hastalığın belirtileri arasında ateş, bademcik iltihabı, koltuk altı ve ense gibi bölgelerde döküntüler, aynı zamanda dilde çilek dili adı ile anılan bir görünüm bulunmaktadır¹¹³. Bu hastalık Mart 1895 tarihinde Selanik'te görülmekle birlikte hastalığın gidişatı hakkında detaylı bilgi bulunamamıştır¹¹⁴.

"*Etkeni Morbillivirus Genusunda yer alan, Paramyxoviridae ailesine ait Rubeola*" adlı virüs olan kızamık hastalığı ise genellikle çocuklarda görülen bulaşıcı hastalıktır. 8-12 gün arasında değişen kuluçka dönemi olan hastalığın belirtileri arasında ateş, şiddetli öksürük solunum yollarında sızı ve döküntüler bulunur¹¹⁵. Bu belirtiler tespit edildiği ölçüde ilk olarak Mart 1895'te Selanik'te görülmüştür¹¹⁶. Haziran 1899'da ise Kavala'da hekimler bazı çocuklara kızamık hastalığı teşhisi koymuşsa da yetkililerin yeterli önlem almaması nedeniyle hastalık kısa sürede salgın haline dönüşmüştür. Akabinde çok sayıda çocuk, bu hastalığın kurbanı olmuştur¹¹⁷. Makedonya'da salgın hastalıklar bu yönde bir seyir izlerlerken Osmanlı Devleti salgın hastalıkları önlemek amacıyla birtakım önlemler almak zorunda kalacaktır.

2. Osmanlı Makedonya'sında Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler

Osmanlı Devleti, ticaretin ve ulaşım olanaklarının artışına bağlı olarak 19. yüzyıldan itibaren yaygınlık gösteren salgınlara karşı yeni önlemler almaya başlamıştır. Bu yolla salgınların etkisi ve kayıpları azaltılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da hükümet salgın hastalıkları önlemek amacıyla karantina uygulaması ve bataklıkların kurutulması gibi bazı önlemleri uygulamaya geçirmiştir. Alınan önlemlerin yetersiz kaldığı noktalarda, doktorların tayin edilmesi, yeni hastanelerin açılması gibi yeni önlemler alma yoluna gitmiştir.

2.a. Karantina Uygulaması

16. yüzyıldan itibaren resmi olmayan yöntemlerle uygulanan karantina uygulaması tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde, dolayısıyla Osmanlı Makedonya'sında da salgınların yayılmasını önleme de önemli rol oynamıştır¹¹⁸.

113 <https://www.florence.com.tr/kizil-hastaligi>, Erişim Tarihi: 10.09.2021, Erişim Saati: 11.12.

114 Mercan, a.g.t., s. 52.

115 Nevin Hatipoğlu, Hüsem Hatipoğlu, Canan Kuzdan, Kamuran Şanlı, Nuri Engerek, Rengin Şiraneci, "Kızamık Measles", *JOPP Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, 2013, ss. 105-107.

116 Mercan, a.g.t., s. 52.

117 *Public Health Reports*, Vol. XIV, No: 27, Washington, 1899, s. 1541.

118 Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2010, ss. 332-333.

Bu süreçte 1850’de tam anlamıyla fes edilinceye kadar Osmanlı Devleti’nde sağlık işleriyle uğraşan kişiye *hekimbaşı* denilirken hekimbaşının en önemli görevi sultanın ve saray ahalisinin sağlık işleriyle meşgul olmaktır. Ayrıca ülkenin salgınlar gibi genel sağlık sorunlarının çözümü de hekimbaşının görevleri arasında yer almıştır¹¹⁹. 1827 yılında açılan ‘Tıbhane-i Amire’nin sorumluluğu ona bırakılırken karantina kurumunun resmi olarak açılması hekimbaşının yetkilerinin kısıtlanmasına neden olmuştur¹²⁰. 1837’de Abdülhak Molla başkanlığında Karantina Meclisi’nin kurulmasıyla da resmi karantina sistemi uygulaması için ilk adım atılmıştır¹²¹. Bu adım Osmanlı Devleti’nde modern tıbbı geçiş noktasında önem arz ederken ¹²² kurulan meclis dönemden döneme farklı isimlerle anılmıştır. Bunlar “*Meclis-i Tahaffuz, Sıhhiye Meclisi, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye, Sıhhiye Nezâreti, Karantina Nezâreti, Meclis-i Kebîr-i Umûr-ı Sıhhiye ve Meclis-i Tahaffuz Nezareti*”dir. Bununla birlikte meclis “*Meclis-i Tahaffuz-ı Ülâ ve Meclis-i Tahaffuz-ı Sâni*” adıyla anılacak olan iki şubeden oluşmuştur. *Meclis-i Tahaffuz-ı Ülâ Hariciye Nezaretinin kontrolünde Nisan 1838’de, Meclis-i Tahaffuz-ı Sâni de Meclis-i Tahaffuz-ı Ülâ’nın sorumluluğunda toplanmıştır*¹²³. Bu şubelere ayrılan meclis, salgınlara karşı mücadele etmek için derhal çalışmalarına başlamıştır. Çalışmalarının içerisinde Makedonya sınırlarında karantina merkezlerinin oluşturulması da yer almıştır.

1837 yılına kadar Makedonya sınırlarından Anadolu’ya gelen kişiler resmi olmasa da Taşhan’da karantina altına alınmışlarsa da bu yıl itibarıyla meclis, hükümete resmi karantina uygulaması için bölgede çeşitli karantina merkezlerinin oluşturulması önerisinde bulunmuştur. Meclisin bu önerisi her ne kadar başta kabul görmese de kısa süre sonra hükümet tarafından onay olmuş ve ardından birçok yerleşim yerinde karantina merkezleri oluşturulmuştur¹²⁴. Akabinde bu merkezlere devlet tarafından çeşitli memurlar tayin edilmiştir. Makedonya’daki karantina merkezlerine ve buralardaki görevli memurlara baktığımızda karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır¹²⁵

119 İsmail Yaşayanlar, “Korona Günlerinden Tarihe Bakmak II: Osmanlı Devleti’nde Dezenfeksiyon Uygulamaları”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2020, s. 50.

120 İsmail Yaşayanlar, “Osmanlı Devleti’nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Editörler: Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017, s. 4.

121 Bayat, *a.g.e.*, s. 333.

122 Yaşayanlar, *a.g.e.*, s. 4.

123 İsmail Yaşayanlar, “Osmanlı Döneminde Uygulanan Deniz Karantinasına İlişkin Bazı Bilgiler”, *Âb-ı Hayat-ı Aramak Gönül Tekin’e Armağan*, Yayına Hazırlayanlar, Ozan Kolbaş, Orçun Üçer, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2018, ss. 743-744.

124 Marios Hadjianastasis, *Frontiers of the Ottoman Imagination Studies in Honour of Rhoads Murphey*, Brill, Leiden, 2015, s. 238.

125 Gülden Sarıyıldız, “Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Belleten*, Cilt: LVIII – Sayı: 222, Yıl: Ağustos 1994, ss. 366-368.

Karantina	Görevli Memurlar
Selanik	Karantina Müdürü
	Karantina Tabibi
Manastır	Karantina Müdürü
	Karantina Tabibi
Kavala	Karantina Müdürü
	Karantina Tabibi
Üsküp	Karantina Müdürü
	Karantina Tabibi

Tablo 3: Makedonya’da Oluşturulan Karantina Merkezleri ve Buralarda Görevli Memurlar

Tabloya göre Makedonya’nın önemli vilayetlerinden Selanik’te ve Manastır’da karantina merkezlerinin oluşturulması, salgınların İstanbul’dan Selanik aracılığıyla Makedonya’ya yayıldığı düşünüldüğünde, oldukça isabetli bir karar olarak nitelendirilebilir. Üsküp ise Makedonya’nın farklı bir noktasında yer aldığı için salgının iç kesimlere yayılma hızının durdurulmasında kuşkusuz önemli rol oynayacaktır.

Karantina merkezleri dönemsel olarak salgınların Osmanlı Devleti’ne ve buradan Avrupa’ya yayılmasını engelleme konusunda önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu görevlerden birkaçı 1865’te kolera salgını nedeniyle Selanik’te hastaların karantina merkezine yerleştirilmesi¹²⁶, 1866’da salgının Anadolu’dan Avrupa’ya yayılmasını önlemek amacıyla yine Selanik karantinasından yararlanılmasıdır¹²⁷.

1892’de baş gösteren kolera salgınının ardından, salgını durdurmak amacıyla Babiâli tarafından Selanik ve Kosova vilayetlerine gönderilen evrakta koleraya karşı uygulanacak karantina sistemine yönelik önlemler alınması gerektiği bildirilmiştir¹²⁸. Hükümet, özellikle liman şehirlerinde, ticaret nedeniyle karantina uygulamasına önem verirken Selanik’te Osmanlı Devleti’nde önemli bir karantina merkezi haline gelmiştir. Vilayete gelen gemiler öncelikle bu karantina bölgesinden geçmek zorunda kalmışlar ve salgının bulunduğu bir limandan Selanik’e geldilerse Selanik’te karantinaya tabi tutulmuşlardır¹²⁹. Bu uygulamayla gemilerde bulunabilecek olası vakalara karşı en baştan önlem

126 Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basınında 1865 Kolera Salgını, İstanbul Sağlık Konferansı ve Mirza Malkom Han”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt VI, Sayı 2, 2005, s. 140.

127 *A.g.m.*, s. 147.

128 Nuran Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler Kurumlar, Sağlık Tarihi Yazıları 1*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 166.

129 Lina Safa, *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017, s. 29.

almıştır. Diğer ticaret limanlarından Selanik'e gelen her ürünün sağlıklı koşullardan gelmiş olmaması ihtimali düşünüldüğünde, alınan bu önlemin ne kadar da yerinde olduğu ortadadır.

Selanik karantinasının bulunduğu yere baktığımızda; 1902'de Sıhhiye Nezareti bu işlemi Selanik'te eski rıhtımda kuruma ait olan bir binada yürütmekteyken yeni rıhtımın yapılması sonucunda, karantina binası mesafe farkından dolayı eski işlevini yitirmiş, halk sağlığı açısından tehlikeye yol açmıştır. Bunun üzerine Selanik Hükümet Tabipliği'nin talebi doğrultusunda gümrük idaresi ile Hazine-i Hassa arasında yeni bir karantina binasının yapılması için görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin akabinde inşa edilecek binanın yeri saptanmaya çalışılmıştır. Ancak inşaata bir türlü başlanamamıştır. Liman inşaatı büyük ölçüde tamamlanmasına rağmen, karantina merkezinin yapımına ilişkin bir girişimde bulunulmaması Sıhhiye Nazırını harekete geçirmiştir¹³⁰. Bina inşa edilinceye kadar dışarıdan gelen gemilerin sağlık kontrolünün yapılması için binanın yapılacağı yere yakın mesafede geçici olarak bir baraka kurulması düşünülmüşse de inşaat ile ilgili yapılan sözleşmede bununla ilgili bir madde yer almamıştır¹³¹.

Osmanlı Makedonya'sında karantina sistemi, başta liman şehri olan Selanik'te olmak üzere birçok yerleşim yerinde uygulanırken bunun yetersiz kaldığı yerlerde, salgın hastalıkları önlemek ve hastalıkların yayılmasını durdurmak amacıyla devlet başka önlemler de almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerden biri, bataklıkların kurutulması ve göllerin temizlenmesidir.

2.b. Bataklıkların Kurutulması ve Göllerin Temizlenmesi

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yetkililerin bataklıkları kurutturarak gölleri temizletmesinin nedenlerinden biri kirliliği önlemek amacıyla hastalık üreten çevreleri ıslah etmektir¹³². Bu çalışmaların giderleri Nafia Nezareti tarafından karşılanırken başta İstanbul olmak üzere pek çok yerde hastalıklara karşı önlem amaçlı bu tür çalışmalar yapılmıştır. Bu yerlerden biri de Makedonya'daki bataklıklar ve göllerdir. Bölgede çalışmaların merkezini Selanik oluşturmuştur. Hükümet, Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi Makedonya'daki vilayetlerde de bataklıkların kurutulması işini imtiyaz verme usulüyle yürütmüştür. Selanik Karasu Bataklığı'nın kurutulması, 5 Mart 1891 tarihli Vardar Nehri Bataklıkları, 20 Haziran 1890 tarihli Selanik Pravişte Gölü bu imtiyazlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır¹³³.

130 Bayram, a.g.t. , ss. 134-135.

131 A.g.t. , ss. 136-137.

132 Haydar Çoruh, " Osmanlı Döneminde Bataklık Islah Çalışmaları (1840-1920)", *Journal of Strategic Research in Social Science*, Vol 5, Issue 1, 2019, s. 268.

133 A.g.m. , s. 270.

Selanik’e bağlı Vodina Kazası’ndaki Ladve Bataklıklarının kurutulmasına yönelik çalışmalar 1880’de İsmail Hakkı ve İsmail Said Beylere ihale edilmiştir. Hükümet, 5000 dönüm araziden oluşan bataklığın ıslahını, diğer bataklıkların ıslahında olduğu gibi imtiyaz usulüyle gerçekleştirme kararı almıştır. Anlaşmaya göre imtiyaz sahibi, bataklıklara ait haritaların hazırlanmasını 14 ay gibi bir sürede tamamlayacak, inşaat, yapılan anlaşmanın ardından geçen altı aylık bir süreç içerisinde başlayacak ve üç yılda tamamlanacaktır. Anlaşmanın koşullarını özetle bu maddeler oluştururken bu projenin tamamlanıp tamamlanmadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır¹³⁴.

1911 yılında Osmanlı Devleti genelinde bataklıkların ve göllerin temizlenmesi hususunda Meclis-i Mebusan da görüşmeler yapılmış bu görüşmelerde Rumeli’de yapılması gereken temizlikle ilgili tutanaklara şu bilgiler yansımıştır: “Memleketin ihtiyacı hakkında bizde malumatı kâfiye mevcut değildir; yalnız bazı mühim yerleri, yalnız programa dâhil ettik ve bunlar üzerine muamele ifa etmiştik. Bunlar Rumeli’de Meriç Ovasının irva ve iskası ve bir de Tanyanos Gölünün kısmen tathiri, sonra Vardar Nehrinin irva ve iskası ile tathiri; bir de İşkodra Gölünün kısmen tathiri ve Drin ve Girin nehirleri ovalarının tahriri, bir de bunlardan maada Rumeli’de birçok noktalarda teşebbüsat vaki olmuştur”¹³⁵. Nafia Nezareti tarafından yapılacak olan bu temizleme çalışmalarının Osmanlı genelinde toplamda 30 milyon dönüme denk geldiği de belirtilmiştir¹³⁶. Devlet bu uygulamayla halk sağlığını tehdit eden hastalıkların ortadan kaldırılmasını hedeflemişse de alınan önlemler yine yetersiz kalmıştır.

2.c. Sağlık Kuruluşlarının Açılması ve Salınlara Karşı Alınan Diğer Önlemler

Osmanlı Devleti’nin başta Makedonya olmak üzere ülke genelinde salgınlara yönelik karantina uygulaması, bataklık ve göllere yönelik faaliyetleri gibi önlemleri yetersiz kalınca, devlet yetkilileri birtakım yeni faaliyetlere yönelmek zorunda kalmıştır. Hekim ihtiyacının karşılanması, bu faaliyetlerden biridir.

Hekim yetiştirmek amacıyla, 1827’de modern tıp eğitimi veren Tıbhane-i Amire kurulmuştur. Bu mektebin devamı şeklinde açılan Tıbbiye-i Şahane 1839 yılı itibariyle hekim yetiştirmeye başlamışsa da 1865’te patlak veren koleranın etkisiyle, 1867 yılında Fransızca eğitim veren bu kurumun yerine Türkçe eğitim veren Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye açılmıştır¹³⁷. Bu eğitim kurumlarından mezun olan hekimler ülkenin dört bir yanına tayin edilmiştir. Bunun bir örneği de 1900 yılında yaşanmış ve salgın hastalıklara yönelik vakaların tedavisi için Kosova Vilayeti’ne bağlı kaza ve livalara hekim tayin edilmiştir¹³⁸.

134 A.g.m. , ss. 286-287.

135 Meclis-i Mebusan, Zabıt Ceridesi, 28 Nisan 1327/ 6 Mayıs 1911, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima: 3, s. 416.

136 MMZC, 28 Nisan 1327/ 6 Mayıs 1911, D 1, C 6, İç 3, s. 424.

137 Şeyhmus Bingül, “Alemdar Gazetesi’ne göre 1911 Yazında İstanbul’un Kolera ile İmtihani”, Lokman Hekim Dergisi, Cilt 10, Sayı 3, 2020, s. 362.

138 BOA, DH. MKT. , 2322/94: 1.

II. Abdülhamit döneminde hekim yetiştirmek dışında ilaç üretimine geçme girişiminde bulunulmuştur. Koleraya karşı bitki ve baharatlardan elde edilen formüllerle ilaç üretilmeye çalışılmışsa da çalışmalar yarım kalmıştır. Eczacılık ve tıp alanlarındaki eksiklikler nedeniyle Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden Osmanlı Devleti'ne uzmanlar davet edilmiş, bu uzmanlar başta İstanbul'da olmak üzere büyük yerleşim yerlerinde sağlık sektöründe görevler almışlardır. Bununla birlikte 1893'te Bakteriyolojihane-i Şahane adı ile anılan buharlı dezenfekte merkezleri kurulmuştur¹³⁹.

Ülke genelinde hastalıklara karşı alınan bu önlemlerle birlikte bölge özelinde baktığımızda, Makedonya'da da tedavi amaçlı birtakım hastanelerin açıldığı ve bazı hastanelerin de ıslah edildiği görülmektedir. Bunlardan biri 20. yüzyıl başında hastaların tedavisi için kurulan Selanik Hamidiye Hastanesi'dir¹⁴⁰. 1910 yılında Selanik Belediye Hastanesi'nin ıslah edileceğine dair haber şu şekildedir: *"Belediye hastanesi hakkında meclis idare vilayetince gayet musib bir karar ittihaz edilmiştir. Şehrimizdeki tiyatroların mevki-i temaşaya vaz' ittikleri oyun biletlerinden beş guruşa kadar 10 para, 15 guruşa kadar 20 para, 15 guruşdan yukarı 40 para alınması karar kaydolunmuştur. Bu hususun nezaret ve takibi belediye dairesine virilmiştir. Hastanenin terkisi için bu husus da atılan ilk hatve terakkiyi kemal-i müsraatla tebrik ideriz"*¹⁴¹.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Makedonya'nın Vardar bölgesinde yer alan yerleşim yerlerinde askeri hastaneler inşa edilmiştir. Manastır'da inşa edilen hastane bunlardan biridir. 1846'da yapımına başlanan hastane binasının inşaatı, 1850'de tamamlanabilmiştir. 1878 yılına gelindiğinde, hastanede çok sayıda hekim ve cerrah çalışırken bu dönemde süvari birlikleri vilayette konuşlanınca daha büyük bir hastaneye ihtiyaç duyulmaya başlanmış, bunun üzerine Fazlı ve Cemal Paşalar 1885'te yeni hastanenin yapımına başlamıştır. Hastanenin inşaatı ancak 1893'te Ahmet Eyüp Paşa tarafından bitirilebilmiştir. Hastane açıldığında, hastaneye yedi hekim ve dört eczacı görevlendirilmiştir. 1899'da hastanede Kemal, Salih, Mehmet, Haki adlarında dört hekim, beş eczacı, dört cerrah ve diğer sağlık görevlileri yerini almıştır. Bu dönemde hastanenin yöneticisi ise Dr. Hüseyin Remzi Bey olmuştur¹⁴². Birinci Balkan Savaşından önce de hastanede görev değişikliği olmuş ve dermatolog Dr. Saban, cerrah Dr. Recep burada çalışmaya başlamıştır. Hastane 1912'de Manastır'ın Sırp ordusu tarafından işgalinin ardından Sırp'lar tarafından ele geçirilmiştir.

Adını Hıfzı Paşa'dan alan Üsküp Askeri Hastanesi ise 1844'te inşa edilmiş ve 1883'te de hastanenin ıslah edilmesi çalışmaları Mehmet Tahir Paşa tarafından yürütülmüştür. 23 Ekim 1884 tarihinde Üsküplülerin yardımıyla Üsküp kalesine iki katlı bir bina içerisinde, 17 odalı, 350 yatak kapasiteli yeni ve modern bir askeri hastane inşa edilmiştir. 1844-1905 yılları arasında hastanede

139 Bingül, *a.g.m.*, s. 362.

140 Bayat, *a.g.e.*, s. 332.

141 *Rumeli*, 30 Zilhicce 1328/12 Ocak 1910.

142 Verica Josimovska, "Military Hospitals in The Vardar Region of Macedonian from The Ottoman Period", *Medical Journal*, Vol. 21, No. 1, 2016, ss. 112-113.

çok sayıda hekim çalışmıştır. Akabinde 1905'te Üsküp'ten Kumanova'ya giden yolda yeni bir Kızıl Haç Askeri Hastanesi inşa edilmiştir. İştib'teki askeri hastane ise 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Müdürlüğünü uzun yıllar Dr. Hacı Nuri Bey'in üstlendiği hastane, Balkan Savaşları'ndan sonra Sırp ordusu tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Yukarıda adı geçen hastanelerin dışında farklı yerleşim yerlerinde de halka hizmet veren sağlık kurumlarının var olduğu tespit edilmiştir. Köprülü'deki Türk Hastanesi bunlardan biridir. Bu tesis hakkında yeterli miktarda bilgi edinilememiştir. 1847'de Debre'de inşa edilmiş olan askeri hastanenin yöneticiliğini ise 1873-1891 yılları arasında Albay Dr. Zakir İbrahim Bey, 1908'den 1910'a kadar geçen süreçte de Dr. Hüseyin Dora üstlenmiştir. Bu hastane de diğerleri gibi Balkan Savaşları'nın ardından Sırp ordusunun kontrolüne geçmiştir. Resmî kayıtlara göre bir de Ustrumca'da askeri hastane vardır. 1909-1911 yılları arasında hastanenin yöneticiliğini Dr. Fehmi Mehmet Bey yapmıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı itibarıyla Ustrumca Bulgar hâkimiyetine girince, buradaki hastane de Bulgarların himayesine geçmiştir¹⁴³.

Savaş dönemlerinde salgın hastalıklarla birlikte yaralı sayılarının da artması yeni hastane ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 10 Ekim 1912 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti düzenlediği toplantıda, hastanelerin derhal kurulması noktasında çalışmalara başlanması gerektiği kararı almıştır. Balkan Savaşları'nın patlak vermesi üzerine de açılacak hastanelerin yerleri belirlenmiştir. Sonrasında bazıları seyyar olmak üzere Edirne ve Selanik'te 200, Üsküp'te 140, Manastır ve İşkodra'da 100'er yataklı sekiz hastane açmak amacıyla sağlık heyetleri yola çıkarılmıştır. Savaş sırasında Türk birlikleri Kırklareli'nde yenilgiye uğradığı sırada Rumeli'ye giden demiryolları da bozulunca bölgeye çıkan tüm yollar kapanmıştır. Bu olumsuz gelişmeye bir de Yunanlıların adaları işgal ederek Osmanlı Devleti'nin Makedonya ile bağlantısını kesmeleri de eklenince, Balkanlara yapılmak istenen sağlık yardımları aksamıştır. Demiryolu ulaşımı yerine deniz yolu tercih edilmek istenmişse de Selanik limanının Yunanistan'ın eline geçmesi Balkanlara gönderilecek sağlık heyetinin İstanbul'a geri dönmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Üsküp Hastanesi dışında hiçbir hastane bir buçuk aydan önce çalışmalarına başlayamamıştır¹⁴⁴.

Üsküp Hastanesi ise İstanbul'dan gelen Tefik Rüştü Bey'in çabaları sonucunda, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışladığı binada çalışmalarına başlamıştır. Üsküp eşrafından Kumbaracıade Kemal Bey'in de teşebbüsüyle de hastanenin bütün ihtiyaçları tamamlanmıştır. Bu hastanenin ardından Selanik Hastanesi de çok zor koşullar altında çalışmalarına başlamış, hastanede yalnızca savaş yaralıları değil aynı zamanda salgın hastalık mağdurları ve göçmen hastalar da tedavi edilmiştir¹⁴⁵.

143 Josimovska, *a.g.m.*, ss. 113-114.

144 Mesut Çapa, "Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilali Ahmer) Cemiyeti," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 1990, s. 91.

145 *A.g.m.*, ss. 92-93.

Sonuç

Osmanlı Makedonya'sı bulunduğu coğrafi konumu ve gelişen ulaşım ağları nedeniyle sürekli salgınların tehdidi altında kalmış ve Anadolu'dan Avrupa'ya ya da Avrupa'dan Anadolu'ya yayılmasında etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı olan, liman ve ticaret şehri Selanik ise bölgede neredeyse her dönem salgınların merkezi olurken Selanik'in bu tarihini değiştirmek ve patlak veren hastalıkların salgına dönüşmesini engellemek amacıyla limana gelen gemiler karantinaya alınmıştır. Buna rağmen, kimi zaman hastalık belirtileri gösteren kişiler karantinadan kaçarak salgının Selanik Vilayeti başta olmak üzere Makedonya'ya yayılmasına neden olmuşlardır.

Makedonya'da salgın hastalıklar, aralıklarla ortaya çıkarken halk arasında paniğe neden olmuştur. Vilayetlerde yeterince hijyene önem verilmemesi, yetkililerin gerekli önlemleri almada yetersiz kalmaları salgınların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bölgede, yaygın olan salgın hastalıklara baktığımızda; kolera salgınları ağırlıklı olarak karşımıza çıkarken bunların içerisinde 1910 ve 1911 yıllarında etkisini sürdüren salgının, Makedonya'da halk sağlığı açısından ağır tahribata yol açtığı görülmektedir. Bu hastalığın dışında bölgede veba salgınları etkili olurken 20. yüzyıl başlarına kadar Makedonya'da etkisini sürdürmüş, yalnızca Makedonya açısından değil, Osmanlı Devleti için de ağır neticeleri olan salgınlar olarak tarihe geçmiştir.

Osmanlı dönemi Makedonya'sında kolera ve veba salgınları kadar etkili olmasa da çiçek hastalığı da yaygınken hastalık ağırlıklı olarak 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına kadar geçen sürede Makedonya halk sağlığını etkilemiştir. Bölgede açılmış olan hastanelerin önemi ise bu salgınlar sırasında ortaya çıkmıştır. 1897'de patlak veren çiçek hastalığının yayılmasını Manastır Hastanesi'nde görevli olan sağlık çalışanlarının önlemiş olması bunun bir örneğidir. Yapılan çalışmalar sırasında az sayıda da olsa tifüs, difteri, kızıl ve kızamık hastalıkları da karşımıza çıkmıştır. Belirli aralıklarla patlak veren bu hastalıkların aşılama yöntemi ve serum tedavisi ile yayılmaları engellenmiştir.

Yıllar içerisinde halk sağlığına yönelik birtakım önlemler alınmışsa da zaman zaman bunların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu noktada hastalıkların yayılması kolaylamıştır. Ancak vilayetlerdeki resmi kurumların el birliğiyle çalışmalarının neticesinde salgınların önü büyük ölçüde kesilmiştir. Bunun yanı sıra savaşların da salgınlar üzerindeki etkisi yadsınamazken 1896-1897 Osmanlı-Yunan Savaşı bu etkinin bir örneğini oluşturacaktır. Ayrıca 1911 yılında patlak veren kolera salgını Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti adına olumsuz sonuçlanmasına neden olacak ve bu savaşların ardından bölgede yaklaşık 550 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona erecektir.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO), 817/ 61204,
Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO), 822/ 61640,
Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 1383/ 113
Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 2156/130,
Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 2322/94,
Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT. , 1779/132
Dâhiliye Muamelat (DH. TMIK. M..), 5/ 20,
Hariciye Nezareti (HR. SFR.), 04. 591/ 22,
Hariciye Nezareti (HR. SFR.), 04. 591/ 30
Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Makamat Evrakı, TFR. I. . MKM.,
6/152,
Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı TFR. I. . SL. . , 24/
2326,
Yıldız, Askeri Maruzat Y. , PRK. ASK. , 58/72
Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı (Y. . P.RK. SH.), 2/27,
Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı (Y. . P.RK. SH.), 58/72.

II. Resmi Yayınlar

- Documents of the City of Boston: Vol.1, Boston (Mass.), City Council, January,
1867.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima: 3.
Public Health Reports, Vol. XIV, No: 27, Washington, 1899.

III. Süreli Yayınlar

Acta Medico Historica Adriatica

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Bellethen

Cerrahpaşa Tıp Dergisi

Connecticut Western News

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi

Evening Times-Republican

Journal of Strategic Research in Social Science

Journal of Turkish Studies

İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Basımı

İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Karadeniz İncelemeleri Dergisi

La Vanguardia

Lokman Hekim Dergisi

Moniteur Oriental

Mütalaa

New-York Daily Tribune

New York Herald

New York Orleans Daily Democrat

Osmanlı Bilimi Araştırmaları

Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Rumeli

Silah (Salah)

Syracuse Journal

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

The Birmingham Age-Herald

The Chicago Tribune

The Daily Union

The Evening Times

The Indianapolis Journal

The New Orleans Daily Democrat

The San Francisco Call

The St. Louis Republic

The Sun

The Times

The Weeling Intelligencer

Toplumsal Tarih

Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi

Türkiye Barolar Birliği Dergisi

Üsküb

Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları

IV. Kitaplar

BAYAT, Ali, Haydar, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2010.

BRAILSFORD, Henry, Noel, *Macedonia Its Races and Their Future*, Methuen & Co., 36 Essex Street W.C. , London, 1906.

BULUT, Elif, BULUT, Alper, AYSERT, YILDIZ, Pınar, YILDIZ, Abdullah, "Savaş İçinde Savaş; Tifüsle Gelen Ölüm Inside Wars; Typhus Deaths in Warfare", *Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu Amasya 17-19 Kasım 2017*.

BURRALL, Frederick, Augustus, *Asiatic Cholera*, William Wood & CO. , 61 Walker Street, New York, 1866.

CANDEĞER, Ümmügülsüm, "İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar (1910-1913)", III. *Uluslararası Avrasya Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Gaziantep 4-7 Nisan 2019, Editör Doç. Dr. Ümran Türkyılmaz, Atabek Movlyanov, İKSAD Yayınevi, Gaziantep, 2019.

DOUKAS, Mikhael, *Tarih Anadolu ve Rumeli, 1326-1462*, Çeviren: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınlar, İstanbul, 2008.

- HADJİNASTASİS, Marios, *Frontiers of the Ottoman Imagination Studies in Honour of Rhoads Murphey*, Brill, Leiden, 2015.
- HARDİNG, Richard, Davis, *With the French in France and Salonika*, Charles Scribner's Sons, New York, 1916.
- HARRİSON, Tinsley, Randolph, *Correspondence Relative to The Contagion of Plague and the Quarantine Regulations of Foreign Countries 1836-1843*, St. Martin's Lane, London, 1843.
- KILIÇ, Orhan, "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Editörler Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut, Türkiye Bilimler Akademisi, TDV Yayın Matbaacılık, Birinci Baskı, Ankara, 2020.
- KOFER, Petter, *Colera in Ships and The Aim Quarantines*, Transled by D.D. Cunningham, Thacker, Spink an Co. , 1873.
- NASUHBEOĞLU, Tayfun, *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*, Pusula Derneği, İstanbul, 2008.
- POLLİTZER, Robert, *Cholera Studies*, Bulletin de l' Organisation mondiale de la Sante, Bulletin of the World Health Organization, No: 10, 1954.
- POLLİTZER, Robert, *Cholera*, World Health Organization Monograph Series No: 43, George Williams Hooper Foundation, University of California, San Francisco, USA, S. Swaroop, Ph. D. M. P.H. Chiefs, Statistical Studies Section, World Health Organization, W. Burrows, M.D. Proffesor of l'v microbiology, University of Chicago, Chicago, 1959.
- SARIYILDIZ, Gülden, " XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul, 2001.
- UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.
- WALKERS, T. , *Bulletins and Other State Intelligence*, Part I January-June, Harrison and Sons London Gazette Office, St. Martin's Lane, London, 1879.
- YAŞAYANLAR, İsmail " Osmanlı Devleti'nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Editörler: Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

YAŞAYANLAR, İsmail, "Osmanlı Döneminde Uygulanan Deniz Karantinasına İlişkin Bazı Bilgiler", *Âb-ı Hayat-ı Aramak Göniül Tekin'e Armağan*, Yayın Hazırlayanlar, Ozan Kolbaş, Orçun Üçer, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2018

YILDIRIM, Nuran, 14. *Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler Kurumlar, Sağlık Tarihi Yazıları 1*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

V. Yayınlanmamış Tezler

AYAR, Mesut, *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 - 1895)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

BAYRAM, Selahattin, *Osmanlı Dönemi Selanik Limanı: 1869-1912*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

ÇAPAN, Leyla, 19. *Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastahane Binaları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

KARATEPE, Mustafa, I. *Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Tifüsle Mücadele*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1999.

MERCAN, Burcu, XIX. *Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, 2017.

SAATÇİ, Meltem Begüm, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2004.

SAFA, Lina, *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017.

YILDIZ, Fatma, 19. *Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2014.

VI. Makaleler

- AKTEPE, M. Münir, "Kosova", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 26, Ankara, 2003, ss. 216-219.
- ALKOY, Seval, "Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 7, 2003, ss. 246-247.
- AYAR, Mesut, "Osmanlı'nın Rumeli Topraklarında 1892- 1895 Kolera Salgını", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, The Journal For South-Eastern, European Studies*, Yıl: 2010, Sayı: 17, İstanbul, 2011, ss. 19-28.
- AYAR, Mesut, Kılıç, Yunus, " Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Kış 2017, ss. 163-181.
- BİNGÜL, Şeyhmus, " Alemdar Gazetesi'ne göre 1911 Yazında İstanbul'un Kolera ile İmtihanı", *Lokman Hekim Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2020, ss. 360-367.
- ÇAPA, Mesut, " Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilali Ahmer) Cemiyeti," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 1990, ss. 89-115.
- ÇORUH, Haydar, " Osmanlı Döneminde Bataklik Islah Çalışmaları (1840-1920)", *Journal of Strategic Research in Social Science*, Vol 5, Issue 1, 2019, ss. 267-294.
- DOĞAN, Hanzade, İnci, Hot, Kesmezacar, Özgü, "Difteri Aşısı: Koruyucu Hekimlik Tarihinden Bir Örnek", *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, sayı 37, 2006, ss. 110-114.
- JOSİMOVSKA, Verica, "Military Hospitals in The Vardar Region of Macedonian from The Ottoman Period", *Medical Journal*, Vol 21 (1), 2016, ss. 112-115.
- HATİPOĞLU, Nevin, Hatipoğlu, Hüsem, Kuzdan, Canan, Şanlı, Kamuran, Engerek, Nuri, Şiraneci, Rengin, "Kızamık Measles", *JOPP Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, 2013, ss. 105-113.
- İNALCIK, Halil, "Rumeli" , *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, ss. 766-773.
- KOÇAOĞLU, Burak, "Veba Hastalığı'nın Osmanlı Ordusu'na Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Isparta, 2017, ss. 209-216.
- KOLOĞLU, Orhan, " Osmanlı Basınında 1865 Kolera Salgını, İstanbul Sağlık Konferansı ve Mirza Malkom Han", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt VI, Sayı 2, 2005, ss. 139-150.

- KOTSİOU, Antonia, Michalaki, Vasiliki, Anagnostopoulou, Helen, N, "Devastating Epidemics in Recent Ages Greek Populations", *Acta Medico Historica Adriatica*; Vol: 15, No:2, 2017, ss. 283-290.
- KÖKSAL, Ahmet, " 1897 Türk-Yunan Harbinde Trabzon Redif Taburları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar 2018; (24), ss. 235-268.
- NİŞANCI, Dilaver, "Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklar Özelinde Sağlık Hakkına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bakış Açısı ile Ulusal Mevzuatın COVID-19 Özelinde Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 150, 2020, ss. 85-123.
- OKTAY, Osmançavuşoğlu, Emel, "Çözümeyen Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", *Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı*, Derleyen: Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZLÜ, Zeynel, "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)", *Belleten*, Cilt 81, Sayı 291, Ağustos 2017, ss. 419-486.
- PARILDAR, Hülya, "Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları", *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), İzmir, 2020, ss. 19-26.
- PRİFTİ, Kristaq, " Manastır", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 27, Ankara, 2003, ss. 562-563.
- SARIYILDIZ, Gülden, " Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, Cilt LVIII, Sayı 222, Ağustos 1994, ss. 329-376.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedii, N. , " Kolera ile Mücadelede Türklerin Rolü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1. Seri, Sayı: 3, Aralık 1967, ss. 54-57.
- TEVFİK, Osman, "Kolera Aşısı", *Mütalaa*, 17 Kânunuevvel 1312.
- UNAT, Ekrem, Kadri, "Osmanlı İmparatorluğunda 1910-1913 Yıllarındaki Kolera Salgınları ve Bunlarla İlgili Olaylar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Editör Nil Sarı, İstanbul, 1995, ss. 55-66.
- VARELLA, Evangelia A. , "Santé et Médicament Dans la Ville de Thessaloniki Byzantine et Ottomane", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt VI, Sayı: 2, 2005, ss. 183-196.
- VARLIK, Nükhet, " The plague that never left: restoring the Second Pandemic to Ottoman and Turkish history in the time of COVID-19", *New Perspectives on Turkey*, Volume 63, November 2020, ss. 176-189.
- YARAMIŞ, Ahmet, KATAR, Selahattin, "Çoklu Sistem Tutulumu ile Seyreden Difteri Vakası", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt 49, 2006, ss. 221-224.

- YAŞAYANLAR, İsmail, “ Korona Günlerinden Tarihe Bakmak II: Osmanlı Devleti’nde Dezenfeksiyon Uygulamaları”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2020, ss. 48-53.
- YAŞAYANLAR, İsmail “Kolera Salgınları Sebebiyle Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları Arasındaki Sıhhi Münasebetler (1865-1894)”, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol 53, December 2020, ss. 427-441.
- YAZICI, Sibel, “ Meclis-i Mebusan Bütçe Görüşmelerinde Salgın Hastalılarla İlgili Tartışmalar ve Öneriler (1914-1918)”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, Nisan 2019, ss. 70-92.
- _____CholeraEpidemiezuKonstantinopelundVerhaltungsmassregelnda Bei”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, Cilt 1. No. 4. 1935, ss. 152-156.

VII. İnternet Kaynakları

- http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3/Kartpostal/Krt_028178.pdf (Erişim Saati: 18.07).
- <https://www.florence.com.tr/kizil-hastaligi> (Erişim Saati: 11.12).
- http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?te=&lm=IUNEKABDUL (Erişim Saati: 18.35).
- <https://library.ircica.org/Biblio/SarchResult?HasDigital=&KeyField=SearchKeyword&Searchkeyword=Selanik+Hamidiye+Hastahanesi+hastabak%C4%B1c%C4%B1lar%C4%B1> (Erişim Saati: 19.39).
- <https://www.turkcebilgi.com/guayaquil> (Erişim Saati: 22.56).
- <https://www.open.ac.uk/researchprojects/makingbritain/content/h-n-brailsford> (Erişim Saati: 12.48).

Extended Abstract

Epidemics, which have negatively affected societies for centuries, caused heavy damage to the lands of the Ottoman Empire, which served as often causing serious consequences such as death. While these diseases generally spread to Anatolia from the Arabian Peninsula, spread from the capital to Macedonia via ships departing from Istanbul. From the beginning of the 19th century until the Balkan Wars, diseases such as cholera, especially plague, and smallpox were seen in the region, but in addition to these, it was seen that typhus, diphtheria, scarlet fever and measles epidemics, albeit in small numbers, periodically broke out. Wars, fluctuations in the population structure and earthquakes, can be listed among the causes of these diseases. Depending on these factors, cholera was the most common epidemic among the epidemics spreading in the region.

Although the cholera epidemics were first seen in 1848, the measures taken by the authorities, It enabled the process of cholera epidemics that would break out in the 1850s to be overcome more gently. However, the fourth cholera epidemic, which started between 1864-1875 and spread to Egypt via Arabia, from Egypt to Istanbul, and from here to Europe, was overcome more severely than the previous cholera epidemics. The damage caused by the disease, which was first seen in Thessaloniki in 1865, to the Macedonian people was quite heavy, and many people died as a result of the epidemics. While a new epidemic broke out in the world in the early 1880s, the disease spread to Macedonia towards the middle of the 1880s and caused the death of many people in the region. In the 1890s, the epidemics that were seen in many parts of Macedonia, especially in Thessaloniki, were also deadly, like the previous epidemics. Although the region was immediately cordoned off and quarantine centers were established in the region, the epidemic could not be prevented. The effect of the disease was alleviated in 1896. In the first quarter of the 20th century, cholera, which spread in the region by following the Istanbul-Tekirdag-Edirne-Macedonia route, became an inextricable as it spread to almost all of Macedonia in 1911. Especially the 1911 cholera epidemic, caused the people to be deprived of many things, especially the health of the people, and played an important role in the loss of the Balkan Wars by the Turks.

Plague, another disease seen in Macedonia, has been a threat to public health at least as much as cholera epidemics. Although the disease was seen in Thessaloniki in 1814, the result of the epidemic was heavy for Macedonia. Then, in 1836, when people with plague symptoms were detected in Thessaloniki, the disease turned into an epidemic in a short time as the Thessaloniki authorities were insufficient to prevent the spread of the epidemic. Not only public health, but also commercial life was adversely affected by this epidemic. Even though the 1848 plague epidemic that followed was as severely overcome as the previous epidemics, the authorities, who were now helpless during the 1893 plague epidemic, had to burn the infected houses. At the beginning of the 20th century, the plague lost its former importance in Macedonia, and there was no information about the epidemic of the plague, except for the small-scale cases.

Smallpox, which were effective in the region, were first detected in the 1860s, and they caused widespread harm to public health, especially in the 1880s and 1890s. In the first years of the 20th century, it was seen that smallpox was more common among the people, unlike the plague.

It has been revealed that, although rarely, typhus, diphtheria, scarlet fever and measles diseases also occur in Macedonia. Typhus has been seen in the region since the middle of the 19th century. The spread of the disease was prevented in a short time, while the neighboring countries immediately implemented quarantine against the typhus cases seen in Thessaloniki in 1878. In 1894, when typhus symptoms were seen in some people among the people, the Ministry of Internal Affairs immediately intervened and started negotiations on the epidemic. At the beginning of the 20th century, it was seen that typhus spread in the region due to the complexity in the region.

Diphtheria outbreaks, on the other hand, were rarely detected in the region. While typhus broke out in 1878, people with diphtheria symptoms were also seen, and Macedonia was shaken by diphtheria cases, especially between 1893 and 1900. In the same period, scarlet fever and measles, which were mostly seen in young children, were also seen on, leaving the authorities in a difficult situation in fighting epidemics.

While epidemics in Macedonia followed a course in this direction, the Ottoman Empire had to take some measures to prevent epidemics. The quarantine application is the most important among them. While quarantine buildings were established in Thessaloniki, Manastır, Kavala and Skopje, it was observed that there were short-term quarantine practices in places due to epidemics. An example of this is the Zibifçe quarantine. In the settlements where the quarantine system is insufficient, studies have been carried out to dry the swamps and clean the lakes. At the same time, doctors were appointed to the region, disinfection centers were established and hospitals were opened.

The aim of the study is to detect epidemics in Macedonia as much as possible and to make inferences about epidemics. In the study, Ottoman archive documents, Turkish and foreign periodicals were used as the main source. In addition to these resources, books, theses and articles on the history of medicine and epidemics were examined in detail.

EKLER

EK I : Selanik Karantinahanesi¹⁴⁶

EK II : Selanik Hamidiye Hastanesi Açılış Töreni 1904¹⁴⁷

146 http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?te=&lm=IUNEKABDUL, Erişim Tarihi: 15.12.2020. , Erişim Saati: 18.33.

147 http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?te=&lm=IUNEKABDUL, Erişim Tarihi: 15.12.2020. , Erişim Saati: 18.35.

EK III : Selanik Hamidiye Hastanesi Hasta Bakıcıları (1904)¹⁴⁸

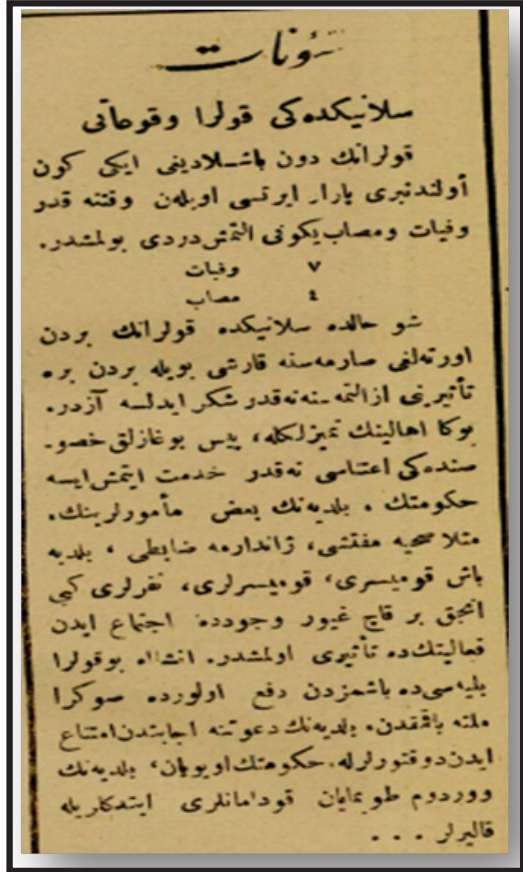
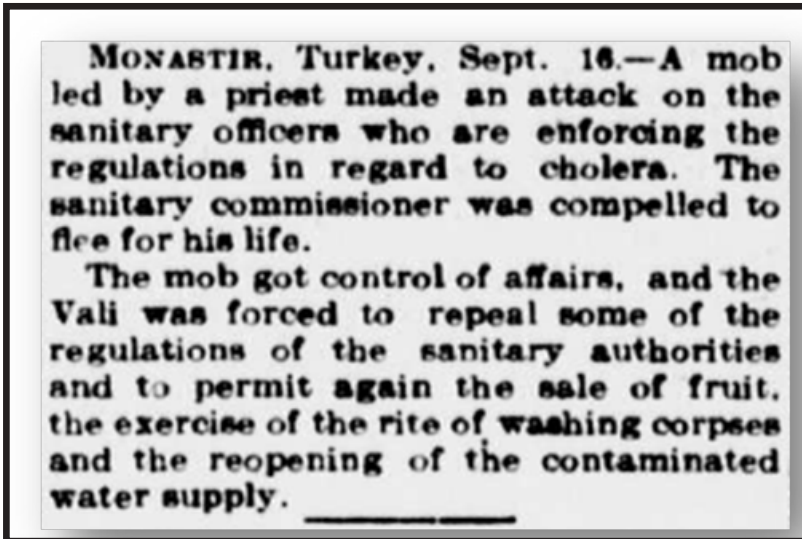

EK IV : Manastır Askeri Hastanesi¹⁴⁹

148 <https://library.ircica.org/Biblio/SearchResult?HasDigital=&KeyField=SearchKeyword&SearchKeyword=Selanik+Hamidiye+Hastahanesi+hastabak%C4%B1c%C4%B1lar%C4%B1>
Erişim Tarihi: 15.12.2020, Erişim Saati: 19.39.

149 http://ataturkkitaaplgi.ibb.gov.tr/kutuphane3/Kartpostal/Krt_028178.pdf
Erişim Tarihi: 08.01.20201, Erişim Saati: 18.07.

EK V : Selanik'teki Kolera Vukuatı¹⁵⁰EK VI : Manastır'da Kolera¹⁵¹150 *Silah (Salah)*, 30 Ağustos 1327.151 *The Sun*, September 17, 1911.